

PH DR JÁN STANISLAV
DOCENT KARLOVEJ UNIVERZITY V PRAHE

PÔVOD VÝCHODOSLOVENSKÝCH
NÁREČÍ

ORIGINE DES DIALECTES
DE LA
SLOVAQUIE ORIENTALE

BRATISLAVA

1935

Otisk z »Bratislavy«, Časopisu pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi
IX. (1935) 1—2.

Extrait de »Bratislava«, Revue consacrée à l'étude de la Slovaquie et de la Russie Subcarpathique
éditée par la Société Savante Šafařík, de Bratislava IX. (1935) 1—2.

Nákladem Učené Společnosti Šafaříkovy v Bratislavě.

Vytiskla Státní tiskárna v Praze.

Otázka pôvodu východoslovenských nárečí¹ ako aj problém cudzích prvkov v slovenčine — i v iných jazykoch — patrí medzi najzaujímavejšie obory štúdia slovenčiny a v ostatnom čase si ich slavistika všima so zvýšeným záujmom.

Pri štúdiu východoslovenských nárečí a nárečí i jazyka vôbec, ich pôvodu a vývoja nestačí si však všímať len jednotlivých jazykových zjavov, a najmä nie mechanicky, ako sa to často robí, ale bolo by sa treba poobzerať, ako sa javia niektoré jazykové zjavy na širšej ploche, zahrnujúcej v sebe celý historický, sociálny, politický, kultúrny, obchodný a cirkevný život kraja, lebo len v takomto širokom rámci môžeme dostať jasný a neskreslený obraz ich podstaty.²

Bohužiaľ, pri našej otázke zo všetkých týchto odborov nemáme doteraz dostatočný počet prípravných prác, ale už i to málo, čo máme, ukazuje nám základňu východoslovenských nárečí v celkom inom svetle, než sa to javilo v niektorých doterajších lingvistických prácach.

Východné Slovensko je územím, na ktorom sa od XIII. stol. neraz stretáme s poľským prišlým obyvateľstvom.

Za zvláštnych privilegií prichádzajú sem a aj do susedného Liptova poľskí (a ruskí) kolonisti — sedliaci a robotný ľud vôbec, ale aj príslušníci vyšších sociálnych tried.

V. Chaloupecký v Starom Slovensku 279 uvádza, že v Liptove sa už r. 1239 pripomína Ondrej Poliak (v listinách: »Polku«) z Uhorskej Vsi (= obec na východ od Liptovského Sv. Mikuláša). Toto meno sa v listinách spomína i vo forme Hauk Polku r. 1230³ a v spojení s menom inej osoby — Beucha. Nevieme určite, či Polku sa dá nejako spojovať s Poliakom,⁴ ale i keby sa tento výklad nemohol uplatniť, máme iné doklady, že sa z Poľska privádzalo poddanské obyvateľstvo, a to za obzvláštne výhodných podmienok.

Tak vo veľkom privilegii Belu IV. z r. 1261 pre Liptov sa dávajú výhody a výsady nielen liptovským kolonistom, ale i každému sedliakovi a poddanému ktorého by títo priviedli z Poľska alebo z iných zemí.⁵

Chaloupecký (ib. 280) uvádza doklady, že sa poľské obyvateľstvo pri-

¹ O tejto otázke prednášal autor na II. medzinárodnom sjazde slovanských filologov vo Varšave v septembri r. 1934.

² Viď o týchto požiadavkách u M. Weingarta, O podstate slovanskej filologie, Sborn. fil. fak. Komenského university II., č. 26 (9), 591 n.

³ A. Húščava, Kolonizácia Liptova do konca XIV. storočia, 36 a i., z Hazai okm. VII., 25—26, Turul 1899, 178.

⁴ Sr. moje Liptovské nárečia, 61 pozn.

⁵ V. Chaloupecký, ib. 280. Sborn. Mat. Slov. III., 534. Századok 1909, 678 n.

vádzalo aj na východné Slovensko. Tak na pr. poukazuje na listinu z r. 1256, ktorou kráľ Bela IV. daruje Jordánovi, synovi Arnolda, išpána spišského, v Spiši kus kráľovského lesa, a to za odmenu za jeho rôzne poslania na Červej Rusi a v Poľsku a najmä »za svolanie a shromaždenie ľudí do Spiša z okolných zemí a rôznych krajov«, a dáva mu exempciu pre neho a jeho poddaných, »ktorých sa mu priebehom času podarí ešte v Spiši shromaždiť«.

R. 1270 bol spor medzi »Rycolphum comitem et Polanum nobiles«; r. 1259 daruje kráľ »Adam advenae polono« ktorúsi zem v Šariši.⁶

Okrem toho od XIII. stol. prichádzajú na východné Slovensko vo veľkom množstve⁷ poľskí obchodníci. V Košiciach majú hlavný sklad svojho tovaru a na svojich cestách z Poľska na juh do Uhier podľa zvláštneho nariadenia v Košiciach sa museli vždy zdržať aspoň tri dni. Tu tiež kupujú tovar a vyvážajú do Poľska. V obchode (v XV. stol.) čo viac majú poľskí obchodníci prevahu nad domácimi obchodníkmi a košickí i bardejovskí obchodníci márne sa snažili zlomiť ich konkurenciu. Bývaly aj spoločné sjazdy poľských a uhorských (košických, bardejovských) obchodníkov, na ktorých sa riešily sporné otázky (= zač. XV. stol.).

Uhorskí (košickí, bardejovskí atď.) obchodníci chodia zas do Poľska a najmä do Krakova. Ba košickí občania bývali citovaní i pred krakovský súd, čo zakazuje kráľ uhorský Zigmund r. 1422 (29. X.; cit. Spraw. 29).

Svoj tovar predávajú poľskí obchodníci v Košiciach a inde nielen obchodníkom, ale aj rovno spotrebiteľom.

Dôležitým strediskom obchodu s Poľskom bola i Levoča.

Celý obchod Uhier s Poľskom bol úradne dirigovaný cestou na Košice, ale tajne sa chodilo inými cestami po východnom Slovensku, najmä cez Humenné, za čo obchodníci bývali trestaní, arešтовaní a tovar sa im odoberal (Spraw. 50).

Pri tomto živom obchodnom ruchu od XIII. stol. prichádzali veľmi často do styku poľskí obchodníci a ich sprievod so slovenským domácim obyvateľstvom — s jeho obchodnou, úradníckou a robotnou vrstvou.

Pre život Spiša a jeho styky s Poľskom malo iste nie malú dôležitosť zastavenie 13 spišských miest poľskému kráľovi od r. 1412 do r. 1771, teda spolu 359 rokov. Život miest všade úzko súvisí so životom dedín a naopak, preto

⁶ V. Chaloupecký, Staré Slovensko, str. 281.

⁷ O obchodných stykoch východného Slovenska s Poľskom: Stanisław Kutrzeba, Akta odnoszące się do stosunków handlowych Polski z Węgrami głównie z archiwum koszyckiego z lat 1354—1505. Archiwum Komisji historycznej. Kraków 1902, sv. IX., str. 407—485. — Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia Akademii umiejętności przez Władysława Barana, Jana Dąbrowskiego, Jana Łosia, Jana Ptasznika i Stan. Zachorowskiego. Kraków. Nakł. Akademii umiejętności 1919. Str. 411. — Dr. Stanisław Kutrzeba, Handel Krakowa w wiekach średnich na tle stosunków handlowych Polski. Kraków 1902. Nakł. Akad. umiejętności. Kapitoła: Stosunki handlowe z Węgrami, str. 58—72.

i na život dedín v okolí týchto miest muselo mať príslušníctvo 13 spišských miest do Poľska nejaký vliv.

Poľskí kolonisti, obchodníci atď. donášali so sebou spôsob svojho života, svoje primitívne a neskoršie i umelecké stavitelstvo, rezbárstvo a výtvarné umenie vôbec⁸ a donášali i svoj jazyk, a preto nieto sa čo čudovať, že i keď sa poslovenčili, niektoré pozostatky po ich jazyku prežily dodnes, niektoré z nich sa rozšírili medzi domáce obyvateľstvo, jedny viac, iné menej, a tak ostaly až do dnešných čias živými pamätníkmi tých rušných stykov poľských kolonistov, obchodníkov a pod. na území východného Slovenska s domácim obyvateľstvom. Mnohé poľské lexikálne prvky (*šarý, grib, gamba...*) rozšírili sa po Slovensku i mimo jeho východnej časti, po Liptove, Turci, Zvolene, Orave a i.

Naopak zas poľské obyvateľstvo susedného Podhalia, väčšinou pastierske a roľnícke, stretalo sa a vlastne dodnes se stretá so slovenským obyvateľstvom tej istej vrstvy po úbočiach Tatier a prevzalo od neho mnoho slov z pastierskeho a roľníckeho života.

Tieto vzájomné požičania nie sú však takého druhu, že by sme mohli pochybovať o poľskom pôvode podhalanského nárečia a o slovenskom pôvode nárečia východoslovenského.

Nás tu zaujíma predovšetkým východoslovenské nárečie, ale bolo by užitočné, keby sme po *Maleckého* práci *Archazm podhalański* (Krakov 1929) mali dôkladnú monografiu podhalanského nárečia s úplným slovníkom. Spomenuté stretanie obyvateľstva načrtlo by sa nám iste ešte jasnejšie, než sa javí podľa doterajších, väčšinou zastaralých a diletantských prác o susedných poľských nárečiach na Podhalí.

Názory väčšiny slavistov o pôvode východoslovenských nárečí shodujú sa v tom, že sú to nárečia od pôvodu slovenské, vystavené neskoršie poľskému vplyvu; len malá časť slavistov sa vyslovila, že sú to nárečia svojím pôvodom poľské alebo prechodné poľsko-slovenské.

Fr. Pastrnek, jeden z najlepších znalcov slovenských nárečí, v svojej štúdiu o východoslovenskom nárečí v Sl. Pohl. XIII., 1893, 428 n., uznával poľské vlivy na východnom Slovensku, ale pokladal ho od pôvodu za slovenské.

S. Czambel, autor pomýlenej teorie o juhoslovanskom pôvode slovenčiny,⁹ považoval podstatu východoslovenského nárečia za poľskú.¹⁰

S jeho hypotézou vyslovil súhlas J. Polívka v referáte o Slovenskej reči (Listy fil. 34, 1907, str. 22 n.), a to najmä pre diftongizáciu *r, l*. Predtým (ONS. XXIII., 1905, 419) hovoril J. Polívka len o vplyve poľštiny na východnú slovenčinu.

K. Nitsch sa v recenzii Czamblovej knihy (Roczn. slaw. I., 1908, 136)

⁸ J. Hofman, Staré umění na Slovensku. Praha 1930, 41, 46—47, 56 n.

⁹ Vid' o tom moju štúdiu v SO. XII., 1933, 148—157.

¹⁰ Slovenská reč I, 1, str. 29 n.

zdržal historicko-jazykových úvah. Fr. Pastrnek (AfsIph. XXIX., 1907, 137) postavil sa rozhodne proti Czamblovej teórii o poľskom pôvode východnej slovenčiny.

Maďarský slavista J. Melich v svojej knihe *A honfoglaláskori Magyarország* (Budapešť 1926, 114) poznamenal, že nenašiel doteraz dokladu na to, že by v Šariši počas príchodu Maďarov bolo bývalo i poľské obyvateľstvo, ako myslel Czambel.

Za slovenské od pôvodu považovali východoslovenské nárečia aj Fr. Trávníček,^{10a} Vl. Šmilauer,¹¹ M. Weingart¹² a V. Vážný.¹³

V niekoľkých štúdiách sa otázkou pôvodu východoslovenských nárečí zaoberal holandský slavista N. van Wijk: Kilka uwag o stosunkach pokrewieństwa między językami zachodniosłowiańskimi. PF. XI., 1927, 113 n., Die älteren und jüngeren r, l im Ostslowakischen. ZfslPh. 7, 1930, 362—372, Zum Ostslowakischen, Slavia IX., 1930/31, str. 1—18, Abermals zum Ostslowakischen, Slavia X., 685—693, a Die Stellung des Ostslowakischen innerhalb des Čechoslowakischen, Sborník na počesť J. Škultétyho, 1933, str. 561—570. N. van Wijk rozborom jednotlivých znakov východoslovenských nárečí prišiel k presvedčeniu, že tieto nárečia od pôvodu patria do jazykovej oblasti československej, poukázal, že majú viac spoločných znakov so západoslovenskými nárečiami než so strednými. Poľské vlivy ako všetci ostatní slavisti uznáva a vykladá ich tým, že pred XIII. stol. východoslovenská oblasť prišla do susedstva s poľskou oblasťou.

V ostatnom čase popri van Wijkovi otázkou pôvodu východoslovenských nárečí sa zaoberal mladý poľský slavista Zdzisław Stieber.¹⁴ Zd. Stieber (LS. I. A, 131) je tej mienky, že buď južný Spiš (i celé východné Slovensko) obývalo volakedy obyvateľstvo poľské, t. j. hovoriace poľským dialektom, alebo tiež, že existoval tam dialekt prechodný medzi poľštinou a rečou Slovanov

^{10a} Fr. Trávníček, Příspěvky k dějinám českého jazyka, Brno 1927, str. 95 n. Fr. Trávníček vykladá tu najmä striednice za *yt, yt, c, z < t, d, s, z*, stratu kvantity, prízvuk na penultime, skupinu *lot- (lokec)* a rufix *-dlo*.

¹¹ Vl. Šmilauer, Bol Spiš v XIII. st. poľský? Pavlovi Bujnákovi ctitelia, priatelia, žiaci. Uspor. A. Göllnerová. Bratislava 1933, str. 28—33.

¹² M. Weingart v ČMFL. XX., str. 211.

¹³ V. Vážný, Nářečí slovenská. Čsl. vlastivěda III., str. 220—221.

¹⁴ Ze studjów nad gwarami słowackimi południowego Spisza. Lud Słowiański I., 1929—30, str. 61—138. — Z zagadnień podziałów dialektycznych grupy zachodniosłowiańskiej. Ib. 212 n. — Jeszcze o dialektach wschodniosłowackim. Ib. II., 32—41. — Ze studjów nad dialektami wschodniosłowackimi. Ib. III., 140—151. — Na niektoré vážne omyly pri zapisovaní materiálu v prvej Stieberovej práci poukázal Jozef Štolc (narodený na východnom Slovensku), Niekoľko poznámok k práci Zdzisława Stiebra: »Ze studjów nad gwarami słowackimi południowego Spisza«. Časopis »Bratislava« VIII., 108—112 s mapou niektorých jazykových zjavov.

uhorských. O rok neskoršie (LS. II. A, 32—33) po skúmaní býv. župy abaujskej a väčšej časti Šariša prišiel k presvedčeniu, že ten prvý predpoklad je pravdepodobnejší než druhý.

Polemizujúc s N. van Wijkom,¹⁵ ktorý — ako sme spomenuli — po dôkladnom štúdiu dospel k názoru, že pravýchodoslovenský dialekt v najstaršej svojej fáze je dialektom skupiny československej, vyslovuje sa Stieber v tomže II. ročníku LS., str. 41, že hypotéza »poľská« nie je menej pravdepodobná ako »československá«. Doriešenie problému necháva ďalšiemu štúdiu.

Hypotéza Zd. Stiebra vyvolala nesúhlas u van Wijka (l. c.) a u Vlad. Šmilauera (l. c.) — tento ju podvrátil poukazom na historický jazykový materiál. Sám som (Bratislava IV., 170 n.) k Stiebrovej teórii zaujal odmietavé stanovisko a tak urobili aj V. Vážný (l. c.) a M. Weingart (ČMFL. XX., 211).

Druhú možnosť Stiebrovej hypotézy, t. j. že bol nejaký prechodný dialekt, ako prijateľnejšiu so stanoviska zmeny *g* v spirantu označuje bez predchádzajúceho podrobnejšieho štúdia vývoja východnej slovenčiny mladý slovenský lingvista Lud. Novák.¹⁶

Pozrime sa teda po iných prácach znovu na zjavy, ktoré tu prichádzajú do úvahy. S vývodmi iných slavistov, ak s nimi súhlasím, nebudem sa tu podrobne zaoberať, lebo by to zabralo veľa miesta; dotknem sa ich väčšinou len tam, kde s nimi nesúhlasím.

**tort*, **tolt*.

Jedným z najzávažnejších zjavov, podľa ktorého možno riešiť otázku pôvodu východoslovenských dialektov, sú zaiste striednice za praslovanské skupiny **tort-*, **tolt-*.

Pri tomto zjave musíme sa zastaviť trochu dlhšie, lebo patrí medzi najstaršie a najväznejšie delidlá medzi skupinou lechickou a československou.

Stieber v LS. I. A, 124—126, vyslovil možnosť, že typy *trot*, *tlot* boli kedysi v južnom Spiši všeobecné a že potom boli vytlačené typmi *trat*, *tlat*. Výslovne zdôrazňuje (126), že je to možnosť, ktorú nemožno len tak odvrhnúť. V LS. I. A, 213—214 Stieber už obhajuje autochtonnosť foriem *trot*, *tlot* vo východnej slovenčine a v tomže časopise II. A, 34 píše, že autochtonnosť *trat* a *tlat* na teréne východoslovenskom je dost pochybná.

Synchronicky sa striednica za **tort-*, **tolt-* javí ako úplná prevaha *trat-*, *tlat-* a výnimočné *trot-*, *tlot-*.

Na *trot-*, *tlot-* doniesol Pastrnek (Sl. Pohl. 1893, 430) podľa opisu Štef. Mišíka tieto doklady: *smrod*, *blop*, ale popri tom *blap*, *blapec*, *blapčik*. Zo Sykavky v Gemere, ktorá hovorí spišským dialektom, uvádza Pastrnek (ib. 535) *kravi*, *blapec*. Czambel (Slov. reč 155) uviedol *chlop* popri *chlap* a *chla-*

¹⁵ Slavia IX., 1930, 1—18.

¹⁶ Sborn. Mat. Slov. VIII., 1930, 19.

pec, smrod a smrud, v slovníku (572) má z dvoch obcí *plokac, plukac* (plákat, prať).

K týmto dokladom donáša *Stieber* (LS. I., 213—214, II., 33—34) príklad *pabrutka — pabrotka*, stienka, podstienka na vonkajšej časti domu' a *mlodi, mloda* i *pan mlodi, paňi mloda* ako názvy novomanželov, ale adj. *mladi*.

Ján *Fedák* zo štyroch obcí v severozápadnom Šariši uvádza: *smrut*, gen. *smrodu, chlop* (častejšie) vedľa *chlap*, z *Plavča mlutek* popri *mlatek* z ostatných troch obcí (Lubotín, Gromoš, Plavnica).¹⁷

Veľmi dôležité by bolo poznať podrobné geografické rozšírenie týchto jednotlivých slov so svojimi formami, aby sme sa pri ich výklade mohli pozrieť na všelijaké sprievodné okolnosti, ktoré prispievaly na ich rozšírenie, a najmä na kolonizáciu krajov, sociálne, komunikačné a pod. pomery. Z doterajších údajov vidno, že jednotlivé slová s *trot-, tlot-* nie sú rozšírené všeobecne, naopak, že na pr. *mlodi (pan), mloda (paňi), mlotec, pabrotka* sú známe len v niektorých dedinách, či skupinách dedín. Každé z týchto slov bude asi mať odlišné geografické rozšírenie. Tento fakt môže mnoho hovoriť.

Ale už i dnešné naše znalosti dovoľujú nám pozrieť sa vo všeobecnosti na problém *trot-, tlot-*.

Povaha materiálu je taká, že sa musí každé slovo posudzovať osobitne, i keď len všeobecne. Každé z týchto slov, ako, zdá sa, bude mať svoje geografické rozšírenie, bude mať i svoje zvláštne vonkajšie príčiny a okolnosti, pri ktorých sa prevzalo. Tak:

Slovo *chlop* popri *chlap*, vždy *chlapec* a pod.

Aby sme porozumeli, prečo sa prevzala forma *chlop*, musíme mať na ume históriu kraja, v ktorom táto forma je rozšírená, a treba sa nám pozrieť aj na významovú stránku tohoto slova.

Z histórie o kolonizácii Slovenska, najmä východného, sa dozvedáme, že do niektorých krajov slovenských v XIII. stoly sa priviedly väčšie-menšie prúdy obyvateľstva z Poľska.

Videli sme už vyššie, že z Poľska na Slovensko v XIII. stol. prichádzala šľachta, ale najmä robotná vrstva obyvateľstva.

Pozrime sa teraz na význam slova *chlop, chlap* a *chlapec (lapec), chlapčik* a pod.

V starej češtine *chlap* stojí vo významoch: »nešľachtic, poddaný, sedliak, človek prostý, ein Nicht-Adeliger, Untertan, Bauersmann, gemeiner Mensch, Kerl«. ¹⁸ A podobný význam má aj v poľštine; ¹⁹ starosloviensky *chlap* =

¹⁷ Ján *Fedák*, Zo šarišského hláskoslovía. Sborn. Škultétyho 1933, 511.

¹⁸ J. *Gebauer*, Slovník staročeský. Praha 1903, I., 533. Srv. na pr. Z *chlopow* šlechtici bývajú i šlechtici syny *chlopy* (jmievajú). *Dač.* 41. Pre jeho sociálne hodnotenie je výmluvný doklad: (Páni), než by ostali *chlapi*, raději ostanú diábly pyšnými. *Chelč. Post.* 102^a a pod. príkladov uvádza *Gebauer* ešte viac.

¹⁹ J. *Karłowicz* atď., Słownik języka polskiego. Warszawa I., 1900, 283. — A. *Brückner*, Słow. etym. jęz. pol. Kraków 1927, 180. — Srv. aj E. *Berneker*, EW. 394.

servus; v poľštine dnes znamená »sedliak«, v slovenčine »mužský«, v nižších sociálnych vrstvách aj »muž, manžel«. Tento význam je očividno neskorší.

Poľské *chlop, chlopiec* prešly aj do ukrajínčiny (хлоп, хлопець)²⁰ v týchže významoch ako sú v poľštine. Čo viac, *chlop* je známe aj v pôvodne ruskej dedine na Slovensku, v *Telgárte* v *Gemeri* (Bratislava IV., 171). Mnoho slov s *trot, tlot* je v beloruštine, a medzi nimi sú aj *chlop, chlopiac* (*Karskij, Bělorussy* II., 1, 209, 301—302).

Z toho vidíme, že sa výrazmi *chlap, chlop* označovali príslušníci sociálnej vrstvy.

Naproti tomu však už deminutívum *chlapec*, poľ. *chlopiec* znamenalo »mužské dieťa, mládenček, mládenec, učeň' a pod., zprvoti iste »sedliacke dieťa' a pod.

Keď si teraz srovnáme významy *chlap* a *chlapec* a uvážime si závažnú sociálnu funkciu *chlapa* »poddaného, sedliaka' atď., pod ktorým sa zahrnovala väčšina nižšej spoločenskej vrstvy, a menej významnú alebo dakedy vôbec bezvýznamnú sociálnu funkciu *chlapca* »dieťaťa muž. rodu' atď., porozumieme veľmi ľahko, prečo sa pri veľkom prílive poddanského, robotného ľudu, *chlopov*, na východné Slovensko dodnes zachoval a rozšíril (z Poľska i na Ukrajinu!) názov *chlop* s poľskou formou a zároveň, prečo sa nezachovala a nerozšírila forma **chlopec*, názov bytostí nemajúcich v spoločenskom vonkajšom dení nijakej významnejšej funkcie.

Prevzal a rozšíril sa teda len názov sociálnej vrstvy, ako sa prevzalo aj meno vyššej vrstvy *grófov, barónov*, v poľštine z češtiny *brabia* a pod. Práve tak sa prevzal aj iný výraz pre poddanské obyvateľstvo: *želiar*, v maď. *zsellér* (z nemčiny), v maďarčine *jobbágy* (z lat. *iobbagio*).

Popri prevzatí formy *chlop* ľahko porozumieme prejatiu formy *smrod, smrud*. Slovo toto úzko súviselo so životom a prácou primitívneho, sociálne nízko postaveného, robotného a najmä roľníckeho človeka. Slovom utvoreným z tohože koreňa v nulovom stupni označoval sa plebejec, sedliak či *chlap* (v starom význame): **smьrdь*.²¹ V poľských listinách z 12. a 13. stol. sa spomínajú *zmurdones* ako »chlapi' (*Brückner, Słow. etym. jęz. pol.*, 532).

Je však pravdepodobné, že i plný stupeň **smordь* mal miesty podobný význam; poukazuje na to fakt, že i dnes sa ním označuje určitý druh ľudí, na pr. v beloruštine *смуродь* má význam »Гадкий, презрѣнный чловѣкъ« (I. I. *Nosovič*, Словарь бѣлорусскаго нарѣчя. Петроград 1870, 596), vo veľkoruštine: *смородь* »Неспокойный чловѣкъ« (Pskov, Tver., *Dał, Толковый словарь* ... 1909, IV., 296). V poľských nárečiach sa ním označuje »žid'»;²²

²⁰ *Гринченко*, Словарь 1907, 402.

²¹ *Janko*, O pravěku slovanském 70 n., 32 n.

²² *Karłowicz*, Słownik gwar polskich.

v dnešnej ľudovej češtine sa slovom *smrad* označuje mravne i fyzicky menej hodnotný človek.²³ Prenesený význam k prevzatiu nebol, pravda, nutný.

Je tiež zaujímavé, že v ruštine práve toto slovo žije i v cirkevno-slovanskej forme *смрадъ* (*Dal*, ib. 299) a že v beloruštine popri domácej forme je i poľský tvar *смродъ* (*Nosovič*, ib. 596). Vidíme teda, že toto slovo, či už v pôvodnom alebo v prenesenom význame, prejavuje zvláštnu expanzitu z jednej jazykovej oblasti do druhej.

Všetky tieto okolnosti svedčia, že slovo *smrod* — *smrud* malo ľahkú cestu prejsť s poľskou formou do východnej slovenčiny.

Dvojaká forma *smrod* ~ *smrud* ukazuje, že toto slovo doniesli poľskí kolonisti pochádzajúci z rôznych poľských krajov alebo v rôznom období.²⁴

Možnosť predpokladu, že forma *smrod* ~ *smrud* prešla do východnej slovenčiny so špeciálnym významom by podopieral i fakt, že sloveso tvorené od tohoto základu má slovenskú formu s *trat*: *smradzic*, *zasmradzic* (Spiš. Štávnik, Hranovnica, v Zemplíne Michalovce, Parchoviany).

Sociálnu povahu má aj prevzatie formy *mlodi*, *mloda* či *pan mlodi*, *pani mloda*, ale adj. *mlodý*.

Zd. *Stieber* (LS. II., 33—34) výslovne podotýka, že forma s *tlot* v tomto prípade sa zachovala len vo význame obradnom. A táto okolnosť je naozaj veľmi dôležitá pre posúdenie pôvodu, t. j. príčiny prevzatia týchto foriem. Častý zjav je, že obradná, svadobná, rodinná a pod. terminológia máva cudzie prvky. Do ruštiny sa vniesly cudzie termíny z bojarskej vrstvy, na Slovensku z inteligencie sa šírily nemecké a maďarské výrazy ako *švager* (*švogger*, *švager*), *švagrína* (*švegeriná*, *švogrina*), *šougor*, *šougrina*, v nedávnom čase vnášala sa z inteligencie do remeselníckych rodín záľuba oslovovať príbuzných maďarskými termínami: *báči*, *báčík*, *bačuš*, a najmä *apa*, *apóš*, *apuška* (tieto tri žijú na pr. v Liptove len v notárskych, učiteľských a pod. rodinách), *nena*, *nenuša*, *ninuša*, *nénika*, *and'a* a pod., rozšírené sú aj *fóter*, *mutera* — niekde s príhanlivým zafarbením (na pr. Liptov. Sv. Ján). V Zemplíne a v Šariši sú známe *kum(o)*, *kuma* — z maďarčiny.

A práve vo význame, ktorý uvádza Zd. *Stieber*, a práve na východnom Slovensku sú z nemčiny prevzaté slová *braltijan*, *bralta* z nem. *Brautigam*, *Braut* (Lubotín, Šariš, okres Sabinov), v poľskom nárečí v spišskej župe (Forbasy a Niž. Ružbachy) sú názvy *brauta* (= mladucha), *braudžigierz* (= mladostených).²⁵

Formy *mlodi*, *mloda*, *pan mlodi*, *panna mloda* našiel *Stieber* (ib.) v Kalši (na juhovýchod od Košíc) a potom v južnej časti Abauja: v Buzinke, Haniske,

²³ Zo staročeštiny a staropolštiny sa mi nepodarilo najst formy *smrad*, resp. *smród* vo význame „sedliak“ alebo pod.

²⁴ Viď k tomu J. *Rozwadowski*, *Historyczna fonetyka* v zbior. *Gram. jęz. pol.* (Kraków 1923, 174), K. *Nitsch*, *Dialekty języka polskiego*, ib. 434—436.

²⁵ *Vážný*, Sb. M. Sl. II., 100 n., 180 n., 198.

Seni a i.; má isté informácie, že formy *mlodi*, *mloda* — v uvedenom, pravda, význame sa užívajú aj v južnej časti slovenského Zemplína, na juh od Sečoviec: Uhorský Žipov, Čelovce, Úpor, Stanča.

Zd. *Stieber* sa pýta, prečo formy *mlodi*, *mloda* sa zachovali na juhu Abauja, na samej hranici maďarskej, ev. v dedinách práve úplne už dnes maďarských (Seňa),²⁶ kým na severe Abauja i okolo Prešova novomanželia sa volajú *mladi*, *mlada*. *Stieber* si vykladá tento zjav tým, že vlny vplyvu stredoslovenského musely prejsť najprv Spiš, potom Šariš, odkiaľ teprv šly na juh dolinou Hornádu a že južné časti Abauja (i Zemplína a sever. časti Šariša okolo Bardejova) boli najmenej vystavené vplyvu stredoslovenskému a že tu sa mohli zachovať niektoré archaizmy, ktoré zanikly nad horným Hornádom.

Je to fakt isteže zaujímavý a vysvetlí sa hneď, keď sa pozremo na historickú mapu starého Slovenska.²⁷ Územím okolo Sečoviec a aj nižším tokom Hornádu viedly staré obchodné a vojenské cesty zo stredouhorskej nížiny do Poľska a Ruska. Cesta v Zemplíne šla od Sobu a Pešti po východnom úpätí pomedzných hôr Slovenska a Uhier k pomedziu pri rieke Slanej, nato prechádzajúc do údolia Bodrogu a Teplej obracala sa pri Prešove do údolia Torysy a Šarišom do Poľska. Neskoršie volila kratšiu cestu údolím Hornádu k Prešovu.²⁸ *Chaloupecký* (106) ukazuje, že táto cesta je z najstarších komunikácií, ktoré spojovaly uhorskú rovinu s nivami poľskými, oblasť Tisy s oblasťou Visly. Dosvedčená je, píše *Chaloupecký*, ako hlavná cesta poľsko-uhorská nielen listinami z XIII. stol., ale aj letopisnými údajmi z doby staršej, aspoň zo stol. XII. Po tejto ceste, píše ďalej *Ch.*, uberaly sa aj všetky známe vojenské výpravy z Poľska do Uhier a aj z Uhier do Poľska.

Slovom uvedený polonizmus vyskytuje sa popri oboch týchto dôležitých komunikačných tepnách, staršej i mladšej. Tento fakt dostatočne vysvetľuje existenciu foriem *mlodi* (*pan*), *mloda* (*panna*) na východnom Slovensku. Ba povedali by sme skoro, že by sme sa čudovali, keby takéto dôležité cesty nechali v jazyku nejakú stopu. Podobných skúseností pri podobných okolnostiach má lingvistická geografia dosť.

Nie je nič divného, že uvedené polonizmy ležia v južnejšej časti Abauja a Zemplína, lebo tieto boli prv osídlené než kraje severnejšie (viď *Chaloupeckého* mapu č. 2).

Uvedené formy sú len dokladom styku slovenského obyvateľstva s poľskými passantmi, a to s passantmi sociálne vyššie postavenými, čo dosvedčuje spojenie *pan mlodi*, *panna* či *pani mloda*, lebo *pán*, *paní* bol ich atribútom; ešte

²⁶ Tieto dediny ani dnes nie sú maďarské, na pr. v Seni r. 1921 bolo 327 Slovákov a 1104 Maďarov, v Uhor. Žipove 823 Slov., 118 Rusov, 89 Maď., v Úpore 573 Slov. a 8 Maď., v Stanči 289 Slov., 194 Rusov, 7 Maď., v Buzinke 275 Slov., 27 Rus., 122 Maď., v Haniske 840 Slov., 118 Maď., v Čelovciach 662 Slov., 2 Rus., 45 Maď. (Statistický lexikon obcí v rep. Čsl.).

²⁷ V. *Chaloupecký*, *Staré Slovensko*, mapa č. 2.

²⁸ *Chaloupecký*, ib. str. 104—105.

dodnes sedliaci a robotný ľud miesty nepripústa, aby ho niekto oslovoval *pán*.

Netreba ani dokazovať, že po takýchto cestách prechádzali cudzinci sociálne vyššie postavení, že sa pri pomalých dopravných možnostiach tu zastavovali a že domáci ľud mohol od nich niektoré názvy prevziať. Už všeobecné rozšírenie adj. *mladý* s formou *tlat* dosvedčuje, že tu môže byť reč len o prevzatí izolovaného, špeciálneho termínu.

Je celkom prirodzené, že poľskí kolonisti nezachovali a nerozšírili len svoj názov *chłopi* a *smrod* (*smrud*), *mlodi pan* ap., s poľským hláskoslovným zafarbením, ale že, i keď sa celkove rečove prispôbili domácemu obyvateľstvu, ostaly po nich aspoň niektoré iné stopy rečové.

Medzi nimi sú bez všetkej pochybnosti: výraz remeselnícky *mlotek* — *mlutek* popri domácom *mlatek* »kladivo«; pre »kladivo« máme v slovenčine aj iné prevzaté slová: *alcovník* (kováčske kladivo), *hámor*, *hámrik*, *bakynka*, *kalapáč* (Kálal, Sloven. slovník 1924).

Ďalej sem patrí výraz z primitívneho staviteľstva *pobrodka* — *pabrodka* — *pobrudka* (poľ. *pogródka*) vo význame »podstienka«.²⁹

Tieto výrazy z primitívneho staviteľstva a remesla sú známe len v niektorých dedinách; a to je charakteristické pre ich pôvod, zrejme kolonizačný. Keby sme dopodrobna poznali ich geografické rozšírenie, ďalej históriu kolonizácie každej z dedín a keby sme tieto mali preskúmané po stránke etnografickej a pod., mali by sme ešte jasnejší obraz o ich vonkajšej histórii a podmienkach prevzatia. Ale postačí nám konstatovať, že majú malé geografické rozšírenie a aj ten fakt, že sa výrazy patriace do tejto lexikálnej vrstvy u nás a i inde často prejmajú, ako práve na východnom Slovensku sa často stretáme s poľským staviteľstvom a ako v remeslách máme veľa nemeckých a iných prevzatých výrazov. Slovom takéto jazykové zjavy nemôžeme posudzovať mechanicky, ale musíme ich skúmať na širšej ploche, zahrnujúcej v sebe celý kultúrno-historický život kraja. Historický význam týchto slov je práve v tom, že sa nimi dosvedčujú určité kultúrne procesy.

Czambel (Slovenská reč, 572) uviedol z dvoch dedín slovo *plokac*, *plukac* »plákať, prať«. Je to ľudové slovo, často užívané a takéto sa rady preberajú. V tomže význame máme na východnom Slovensku prevzaté slovo aj z nemčiny, t. j. *rajbac* (na strednom Slovensku *rajbat* znamená »čistiť dlážku, nádoby«). Prevzatie *plokac* — *plukac* uľahčovalo i to, že po zrušení kvantitatívnych rozdielov splynuly formové *plakat* i *plákať*.

Vidíme z tohoto, že formy *trot*, *tlot* sú na východnom Slovensku zriedkavé; dostaly sa sem kolonizáciou z Poľska a môžeme ich hodnotiť len ako požičania lexikálne, ktoré sa prispôbovaly len podľa miestneho hláskového sy-

²⁹ Možno, že prevzatie slova *pobrodka* — *pobrudka* uľahčil aj inakší význam tohoto istého slova so slovenským *trat* v slovenčine; tu *pobrada*, *pobradka* značí »postel z dosák«, *pobrádok* »ohradené miesto« (Kálal, Sloven. slovník 488). Ale neviem, či toto slovo je známe na východnom Slovensku.

stému a ostaly ako živé pamätníky tých čias, keď sa kolonizácia robotného ľudu z Poľska prevádzala.

Je zaujímavé, že sa na priľahlom poľskom území, najmä na Podhalí, stretáme naopak so slovenskými formami *trat*, *tlat*. A týchto je tu viac než *trot*, *tlot* na východnom Slovensku. Všetky patria medzi slová výrazne ľudové. Uvedieme ich, nakoľko sme ich mohli najst v prístupných prácach:³⁰

brańica (slůwck. *bránica* drzwi kratowe), rodzaj płotu ruchomego, służący na drzwi do obejścia i t. d. Rozpr. 1884, 271.

mrażnica, v halach albo leśnych pastwiskach zagroda dla bydła, koni, lub owiec, zrobiona z całych smreków, nieobrezanych z gałęzi. Spraw. V., 378, IV., 307, 379 (tu vo význame: mazgajowaty, przezwisko). Srv. aj doklady u Zd. *Stiebra*, LS. III., 240—241.

uwracie, uwrot, uwroty, przy orce niedoorany kawałek roli, na którym zawracają pługiem, orze się go na końcu w przeciwnym kierunku. Spraw. V., 427, IV., 315.

uwrażka albo *wrózka*, rzemieńne wiązadło, na którym rzemień przymocowywa się do *kyrpca* albo bicz do biczyzka. Spraw. V., 427, IV., 315. Koreň: **vorz-*.

chroń (*chrań*) Boże! Boże broń, Boże zachowaj. Spraw. IV., 354.

mladz, na Liptowie *mladnik*,³¹ potraw, otawa. Spraw. IV., 307, V., 377.

mlaka, mokradło, moczary, mokra łąka. Spraw. V., 377, IV., 346, 379; Kryński v Rozpr. 1884, 217, uvádza *mlako*, *mlaka*, na str. 289 *mlaka*.

przybławek, we mlynie wodnym dwa są *przybławki*, t. j. dwa kawały czworograniastej belki, na których obracają się koła. Spraw. V., 403.

Z týchto výrazov uvádza už Zd. *Stieber* (LS. I., 125) slová *mlaka*, *mrażnica* a okrem toho *praść*; o slove *mlaka* podotýka, že mohlo sem prísť prostredníctvom Rumunov z juhoslovančiny,³² čo nie je vylúčené, ale ani isté. Ale aj okrem tohoto slova je tu dosť foriem s *trat*, *tlat*.

V ostatnej, úplnej väčšine slov podhalských je, pravda, *trot*, *tlot*.

Bolo by metodickou chybou považovať uvedené doklady s *trat*, *tlat* za archaizmy a vyvodzovať z nich azda nejakú teóriu o nepoľskom pôvode týchto

³⁰ Uvádzame ich aspoň z týchto prameňov: Ad. Ant. Kryński: Gwara zakopańska. Studium dyjalektologiczne. Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego Akademii Umiejętności. Kraków X., 1884, str. 170—224. — Władysław Kosinski: Przyczynek do gwary zakopańskiej. Tamże, str. 225—309. — X. Jan Złoz: Zbiór wyrazów używanych w okolicach Chochołowa. Sprawozdania Komisji językowej Akademii Umiejętności. Tom. IV., 1891, str. 341—352. — Bronisław Dembowski: Spis wyrazów i wyrażeń używanych na Podhalu, jako uzupełnienie poprzednich zbiorów. Tamże 301 nasl. Słownik gwary podhalskiej. Tamże V., 1894, str. 341 nasl. — Leon Rzeszowski: Spis wyrazów ludowych z okolicy Żywca. Spraw. IV., 353 n.

³¹ Spraw. V., 377, píšú *mlodnik* (Liptov) iste omylom. V Liptove poznám formu *mládza*.

³² Takto píše aj v LS. III., 239—240.

zatatranských dialektov. Takto metodicky postupoval Zd. Stieber³³ pri menšom počte dokladov na *trot*, *tlot* vo východnej slovenčine ako *trat*, *tlat* v podhalskej. Uvedený stav v podhalskom nárečí najlepšie ukazuje na jeho chybný metodický postup.

Podhalské tvary s *trat*, *tlat* sú len čisto lexikálnej povahy; formy prešli zo slovenčiny so slovami. Sú výmluvným dokladom stýkania a stretania podhalského obyvateľstva s liptovským, spišským, šarišským atď. Vysoké hory im v týchto stykoch neprekážaly, naopak najmä pastiersky život podhorských slovenských a podhorských poľských obyvateľov stretanie podporoval. Vidíme to na pr. na prevzatí slova *mražnica* a na celej pastierskej, roľníckej a pod. terminológii, rovnakej na oboch stranách Tatier.

O pôvodnosti foriem *trat*, *tlat* na východnom Slovensku svedčí úplná prevaha takýchto tvarov v dnešných nárečiach východoslovenských, doklady zo starých listín a príklady z miestnych názvov. Príklady na *trat*, *tlat* nejdem ani citovať; uvedené sú na pr. u Jána Fedáka, *Zo šarišského hláskoslovia* (Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Turč. Sv. Martin 1933, 511). Z listinného materiálu uvádza Šmilauer (Bujnákov sborník 32) zo Spiša neskorší doklad *Cravan* 1398, *Krawen* 1436 (Csánki 261), dnešné *Kraviany* a podotýka k tomu, že doklad taký by nám mnoho nemohol povedať, ani keby bol z XIII. stol.; slovanské *o* sa píše v listinách XIII. stol. často *a*. Šmilauer tu odkazuje na svoj Vodopis 508, kde uvádza doklady na *o* > *á* > *ã* ako *aszou* > *asszú*, *podkovz* > *patkó*, *Polosin* > *Palasin*, *Dobrá* > *Dabra* a pod. Ale pri tom všetkom doklady miestnych názvov z XIII. stol. z východného Slovenska nepochybne ukazujú, že tu bolo *trat*, *tlat*. Tak v listine Štefana V. z r. 1272 v severnom okolí Prešova pri Finčiciach sa spomína *Stráž*: tu ochoz akejsi zeme »ascendendo vadit in latere montis *Stras*«. ³⁴ Dôležité je pri tom, že tadeto pravdepodobne prechádzala niekedy »poľská stezka« — »magna via« — do údolia rieky Teplej a popri nej ďalej do Uhier; touto stezkou šly známe vojenské výpravy z Poľska do Uhier a aj z Uhier do Poľska. Tu kdesi šla aj južná poľská hranica (*Chaloupecký*, ib. 106—107). Pri oboch tých závažných okolnostiach sa preca zachováva slovenská forma.³⁵

A zas pri Prešove v listine kráľa Štefana z r. 1261 stojí »*per Malacam*« (zem v území Solivaru medzi Sekčovým a Torysou pod Prešovom).³⁵

³³ Lud slow. I., 213—214, II., 33—34.

³⁴ V. *Chaloupecký*, *Staré Slovensko*, str. 106, pozn. 411; uvádza z Hazai okmántyár V., 46—48, *Fejér*, *Cod. Hung. V.*, 1 p. 229. Šmilauer, *Vodopis* str. 221, uvádza neskoršie varianty *Ztrás*, *Stoaz*.

³⁵ V poľských pamiatkach býva aj *straž*, *stražnica*, ale táto forma je prevzatá z češtiny; prvý raz je zaznamenaná r. 1532; dávnejšie sa hovorilo *stroza*; najstarší príklad *strozam* je v dokumente z r. 1125 odpísanom r. 1275; v originálnom dokumente z r. 1214 je *strosa* atď. Jan *Łoś*, *Gramatyka polska I.*, Lvov-Vařava-Krakov 1922, 75. A. *Brückner*, *Słownik etym. jęz. pol.* 518, 520.

³⁵ VI. Šmilauer, *Vodopis*, str. 218, 410; je to podľa Šmilauerovho výkladu — nepochybne správneho — slov. *Mláka* > maď. *Malaka*.

Pri Košiciach medzi Hornádom a Črmeľom sa r. 1261 spomína palus *Blathan*, r. 1262 (falsum zo XIV. alebo XV. stol.) locus pratosus *Balata*.³⁷ Obec *Strážany* pri Michalovciach sa r. 1337 spomína vo forme *Ztranyan* (Šmilauer, *Vodopis*, str. 250).

Sem iste patrí aj doklad *Gradna* (Petri filij Houl Gradna, inde *Garadna*) z r. 1234, písaný v teže listine Grachna (pisárovým omylom miesto *Gradna*), r. 1332 riүүлus *Garadna-pathaka*. Je to dnešná *Garadna* už na území maďarskom, ústiaca do Malého Hornádu pri obci *Garadne* (slov. *Gradna* od mena obce > m. *Garadna*).³⁸ Spoluhláska *g* sa zachovala včasným prevzatím do maďarčiny. Koreň je **gord-*.

Zdanlive na poľský či skôr ruský pôvod by mohol ukazovať názov *Sebus-borozth* (maď. *Sebesharasz*, *Šebšská chrať*) r. 1285, *Gorosztat* r. 1280 (treba podľa Šmilauera čítať *Goroszt*, maď. *Harasz*, zo slov. *chrať*).³⁹ Ale toto *oro* je tu maďarské znenie: *chvrašť* > *horoszt* > *haraszt*, práve tak ako na pr. *Blava* > *Bolova* a pod. — obyčajne pred spoluhláskovými skupinami, niekedy i inde (Šmilauer, *Vodopis*, str. 508, Listy fil. LX., 139—140).

Dnešné znenia miestnych mien ukazujú tiež len na striednicu *trat*, *tlat*: *Stráža* vrch pri Obyšovciach (okr. Prešov), a obec pri Poprade, *Stráž* vrch na vých. od Kojetíc a na záp. od Prešova a potom pri Lastomíre (okr. Michalovce), *Strážna* a *Strážnik* pri Kavečanoch (okr. Košice), *Strážky* nad Popradom, *Strážske* pri Michalovciach a podobne aj inde. *Hradisko* vrch nad Klembarkom (okr. Prešov), *Hradový vrch* pri Čakanovciach (okr. Košice), *Blatá* nad kocerovskými Lipovcami (okr. Košice) a medzi Malšicami a Petrikovcami (okr. Michalovce), *Blatná voda* pri Stretave (okr. Veľké Kapušany), *Blatné* Revištia (okr. Sobrance), *Bradelec* vrch nad potokom Čertovíkom pri jeho ústí do Hornádu, *Branisko* (Spiš). A mohlo by sa ich uviesť viac, bohužiaľ, dodnes miestné názvy nemáme posbierané. Tieto však očividno ukazujú na slovenský pôvod; príkladov na *trot*, *tlot* som nenašiel. Medzi týmito názvy ako *Stráža*, *Hradisko* a pod. sú iste mená starobylé. Doklad na *Blatá* sme videli už pri uvádzaní príkladov z listín.

Autochtonnosť foriem s *trot* na východnom Slovensku dovodzoval Stieber (LS. I. A, 214) i konzonantom *b* (on prepisuje *t*) v slove *poztrotka*, lebo — píše Stieber — Slováci v požičaniach poľských zachovávajú *g* (*grip*, *gamba* atď.).

Je dosť dobre mysliteľné, že toto slovo môže byť v tých miestach, kde sa vyskytuje, dosť staré, pravdepodobne už z tých čias, keď prišiel väčší počet kolonistov z Poľska v druhej polovici a najmä ku koncu XIII. stol.⁴⁰ Vtedy, ako

³⁷ Šmilauer, ib. str. 210, 212, 405; jeho výklad: slov. *Blaten* > maď. *Blathan*, slov. *Blata* > maď. *Balata*.

³⁸ Šmilauer, ib. str. 229, 414.

³⁹ Šmilauer, *Vodopis*, str. 200, 222.

⁴⁰ *Chaloupecký*, *Staré Slovensko*, str. 281.

vieme, zmena $g > \gamma > h$ v slovenčine už bola prevedená a v slovenskom fonemickom inventári nebolo fonému g a preto nevyhnutne si musel slovenský človek adoptovať toto prejímané slovo prispôbením svojmu hláskovému systému. Preto slovo *pobrodka* (*poxtotka*) nemôže byť dokladom autochtonnosti formy *trot* len zato, že je v ňom h a nie g .

Adoptovanie tohoto slova vo formu s h je ďalej dokladom toho, že slovenský živel, ktorý slovo toto prejímal od prichádzajúcich poľských kolonistov, bol v tých miestach už vo včasných dobách v blízkom susedstve alebo pomešaný s poľským živlom a ďalej je tiež dokladom toho, že ten slovenský živel bol silný, keďže si vládol uspôsobiť slová prišlých cudzích kolonistov podľa svojho systému.

Neskoršie slovenský systém fonemický znovu nadobúda fonéma g a potom už mal možnosť prejímať poľské slová vo forme s g . Otázka, kedy sa to stalo, zaslúžila by si zvláštneho štúdia.

Keby tej blízkosti a sily slovenského elementu hneď vo včasných dobách nebolo bývalo, čakali by sme práve formu s g , totiž slovo to by bolo v dedinách, v ktorých bývali Slováci i Poliaci, vniklo medzi Slovákov aspoň neskoršie, keď už ich systém bol rozšírený o fonéma g a keď ich sila azda bola väčšia alebo napokon keď už boli v tesnej blízkosti poľských kolonistov.

Slovom h v slove *pobrodka* je dôkazom len toho, že poľský element na východnom Slovensku bol slabší než slovenský a že sa usadil koncom XIII. alebo po XIII. stol., čo je v shode s historickými údajmi.

Z tohoto výkladu vyplýva i to, že slová s g , ako *glupi* a pod., vo východnej slovenčine sú nové alebo aspoň nesiahajú do starších čias a že boli prejaté, keď východoslovenský systém, ba vôbec celý slovenský systém, g už zas mal.

Známa vec je, že sa podobný proces odohral aj v rusínskych nárečiach na východnom Slovensku, na ktoré mala vplyv poľská kolonizácia. Tak na pr. v rusínskom dialekte V. Lipníka je forma *zabroda*, v Malinowského zápise dialektu v Osturni (severný Spiš) je forma *blouu* (i *blavy* sloven., *holovy*). Spoluhláska g je v tomto dialekte len v slovách cudzieho pôvodu, či už staršieho alebo mladšieho: *gazda*, *grémbu(ch)*, *žgvézda* (= kontamináciou so spišsko-poľským *gódzdy* a rusínskym *žvizda*).⁴¹

Proti zmene *tort*, *tolt* > *trat*, *tlat* uvádza sa ešte jeden dôvod:

Zd. Stieber (LS. II., 34) polemizuje s V. van Wijkom, keď tento v Slavii IX., 1930, 5, predpokladá zmenu *tert*, *telt* > *trēt*, *tlēt* i pre východoslovenské nárečia; Stieber uvádza proti nemu, že všade v dialeктоch slovanských, kde *tort*, *tolt* > *trat*, *tlat*, je aj *tert*, *telt* > *trēt*, *tlēt*, ale, keď sám pochybuje v autochtonnosť *trat* a *tlat* na teréne východoslovenskom, pochybuje aj, či *mliko*, *brix* pochádzajú z dávnych **mlēko*, **brēgъ* a podotýka, že *mliko*, *brix* mohli vzniknúť aj z **mleko*, **breg* ako v poľštine.

Naproti tomu z celého doterajšieho výkladu sme videli, že *trat*, *tlat* sú na

⁴¹ Vira, Sborník Matice Slovenskej VIII., str. 96.

východnom Slovensku autochtonné a teda tento fakt sám ukazuje, že rovnobežne s tým pre východoslovenské nárečia treba predpokladať *trēt*, *tlēt*. Tento predpoklad potvrdzuje i rovnaký vývoj tohoto **ē* v dlhých polohách s **ē* v dlhých slabikách, kde nie sú **tert*, **telt*; na pr. v Kluknave *brížek*, *povristo* a tak aj *polifka*, *kóitka*, *řitki*, *hřizdo* a p. (srv. Stieber, LS. I., 95). Slovom N. van Wijk celkom správne predpokladal **tert*, **telt* > **trēt*, *tlēt*. Je tu zas shoda s ostatnou slovenčinou.

Za *ořt*, *ořt* vo východnej slovenčine — okrem ojedinelých prípadov ako *Raslavice* (obec v sekč. okrese) — je *rot*-, *lot*-. Zd. Stieber (LS. II., 34—35) by chcel tento znak pokladať za poľský, lebo východná slovenčina susedí so strednou slovenčinou, ktorej charakteristickým znakom je *rat*-, *lat*-. Lenže rovnaký vývoj niektorých zjavov vo východnej a západnej slovenčine ukazuje, že západná a východná oblasť slovenská kedysi spolu súvisely a že vkladenie strednej slovenčiny medzi ne je neskoršie (o tom na konci tejto štúdie). Tým i *rot*-, *lot*- vo východnej slovenčine je zjav slovenský.

Dispalatalizácia $*e > o$, $*ē > a$.

Zd. Stieber (LS. I., 120—122, 215, II., 41) predpokladá možnosť dispalatalizácie $ē > a$, $e > o$. Vo výrazoch *čolo*, *pčola*, hovorí, môže byť dispalatalizácia poľská alebo ruská; *oł* v *žolti*, *žolna*, *čolnok*, *volna*, *polni* (puňi v Šariši) podľa neho je poľské, ale, podotýka, že by sa mohlo tvrdiť, že sú ruského pôvodu (upozorňuje v poznámke na *-ok < -ькъ*). Ale Stieber takýto náhľad odmieta tým, že by bolo nesmierne čudné, keby sa to ruské *oł*: 1. nachádzalo práve v tých výrazoch, v ktorých máme *oł < ł* v poľskom jazyku; 2. keby sa nenachádzalo nikdy v žiadnom výraze, v ktorom v poľskom jazyku niet *oł* (či *eł* s odpalatalizovaným *ł*; Stieber odkazuje tu na mazowiecke *volna*).

Stieber zabudol tu na veľmi vážnu okolnosť, t. j. na to, že východoslovenské *oł* v týchto príkladoch nemá žiadnej geografickej súvislosti s poľským územím, kde je *oł* za *ł*, lebo *oł* je ďaleko na poľskom severe, asi na sever od čiar Lublin—Opoczno—Łódź—Bydgoszcz, kým v južnej polovici Poľska za *ł* je *'il* alebo *'el* (K. Nitsch: Dialekty języka polskiego v zbior. Gram. 427, na mape č. 1 izoglosa *l*).

Zdá sa, že na východnom Slovensku *ł* dalo najprv *el*, ako aj v okrajových nárečiach českých (v krkonošskom *pelno*, *velna*, v chodskom *melč*, juhočeskom *pelno* atď. Hujer, Čsl. vlastivěda III., 27), a to *el* (*eł*) sa asimiláciou (labializáciou) samostatne zmenilo v *ol* (*oł*), ako to máme aj v stredoslovenských nárečiach (srv. Liptovské nárečia, str. 112).

Či pôvodnejšie *el* (*eł*) je geograficky pokračovaním juhopoľského stavu, kde je *il* i *eł*, nemožno bezpečne povedať. K opatrnosti nás pobáda okrajový charakter východoslovenských nárečí a rovnaký vývoj v českých nárečiach tohože okrajového charakteru.

Napokon na izolovaných výrazoch *čolo* (popri *čelo*, *Pastrnek*, Sl. Pohl. 13, 428), *pčola* stavať možnosť dispalatalizácie *e > o* bolo by veľmi odvážne. Sú to lexikálne požičania a ani nie je isté, z ktorého jazyka, či z poľského alebo z ruského.

Výraz *pčola* prejavil expanzitu i na stredoslovenské územie; v gemerskom dialekte je *pšola* (*Boutelje*, *Zwei Gemermundarten*, str. 29), v štítnických Statutoch z r. 1610 sú popri sebe *wczelienczi* (odpis § 13) a *pssolincij* (orig. § 13).⁴²

Pri otázke dispalatalizácie *ě > a* sú pomery tiež jasné.

Stieber (LS. I., 121) uvádza doklady *žat*, *žadiga*, *bladi*, *zbladnuc*, *cali*, *vcale*, *calkom*, *calovac*, *cazic* (Kluknava; uvádza i *Czambel*, Slov. reč 491), ojedinelé *vjano* (z Czamblovho textu z Plavnice v juhozáp. Šariši), z Czamblovho slovníka v Sloven. reči 525 »*jalec*, *-lca*, meno ryby bielej, podľa ľudovej etym. z „bjalec“, Giralt(ovce)«, ďalej *Balpotok*, obec *Balpotok*, *Balpataka* v sekč. okrese, a konečne z Czamblovho textu z Margecian *do laskovich orješkoch* v LS. II. 41 *Stieber* uvádza na *a < *ě a u (< *ō) < e šari a jaščurka* zo Šebeša.

Tieto výrazy sú dvojakého druhu; jedny sú hojne rozšírené po východnom Slovensku: *žat* (možno *žadiga*), *bladi*, *zbladnuc*, *cali*, *fcale*, *calkom*, *calovac* a možno *cazic* a *šari*. Ostatné, zdá sa, sú len na niektorých miestach.

Z uvedených všeobecne rozšírených slov treba najsamprv vylúčiť slová *bladi*, *zbladnuc*, lebo v nich je slovenská zmena *e (ě) > a*, známa i na strednom Slovensku, na pr. v slovách *lad*, *boľast*, *lavý*, *lavný*, *úlava*, *sľavit*, *klasať* (spis. *klesať*), *klavý*, *sklavet*, *rozklavit* (klévati), *šlapaj* (slěp-), *žlab*, možno i *mľandravý* (srv. srbch. *mlědan*, *mlědnъ*), *mľadziwo*, *sľazina*, a pod.⁴³

Forma *bladi* je známa na južnom strednom Slovensku a čiastočne na východnom; na východnom Slovensku je kolísanie medzi *e* a *a*.⁴⁴

Slovo *žad* (*žadiga*) z **dědъ* vo význame »žobrák«⁴⁵ je iste polonizmus. Na východnom Slovensku je toto slovo známe len vo význame *žobrák* (*Czambel*, Slov. reč 55), je to teda význam už prenesený a neskorší; v poľštine popri tomto význame žije slovo *dziad* i v svojom starom značení.⁴⁶

Táto významová stránka slova *žad* na východnom Slovensku je veľmi dôležitá. Prenesenie významu slova predpokladá vývoj významu v dlhšom časovom rozpätí; o tom niet pochybnosti. V poľštine význam slova *dziad* prekonal dlhší vývoj (viď A. *Brückner*, l. c.), kým sa prišlo k významu »žobrák«. Keďže východoslovenské nárečia prevzali z poľštiny toto slovo už len vo význame *žad* »žobrák«, ukazuje to, že ho prevzali neskoro.

⁴² Srv. Liptovské nárečia, str. 114.

⁴³ Vl. *Šmilauer*, Slovenské stídnice jerové a změna *e, ě > a*, o. Praha 1930. str. 24 n.

⁴⁴ *Šmilauer*, ib. str. 27—28.

⁴⁵ *Đađo* vo význame »otec« je asi z detskej reči.

⁴⁶ A. *Brückner*, SEJP. 107—108; J. *Karłowicz*, Słownik I., 631—2.

Napokon toto slovo s *a* nie je známe len vo východnej slovenčine, ale aj v strednej, v Liptove,⁴⁷ a to zas len v podobnom význame: *takieho starieho dada* (kravu) *som kúpiu* (z obce Bobrovca); poznám veľmi dobre reč Liptova a poznám aj reč (skoro argot) kupcov a priekupcov kráv a viem, že v tomto mieste s tým istým významom môže stáť i slovo *žobrák*, teda *takieho starieho žobráka som kúpiu*; toto je zvrät veľmi bežný.

V pôvodnom svojom význame slovo **dědъ* vo východnej slovenčine dodnes existuje a má náležitú východoslovenskú formu *dzedo* (*Czambel*, Slovenská reč, str. 504). Toto tiež jasne ukazuje, že forma *žad* prišla na východné Slovensko len vtedy, keď jej význam v poľštine bol zmenený. Na potrebu prevzatia tohoto slova s významom »žobrák« ukazuje i to, že i ostatná slovenčina, keď pocítila potrebu mať slovo tohoto významu, prevzala si ho z cudzieho jazyka, z nemčiny, lebo slovo *žobrák* (*žebrák*) je z nem. *Sefer*, *Seffer* (*Brückner*, AfslPh. XV., 319—320). Slovom na jednom území sa potreba kryla prevzatím z nemčiny, na druhom z poľštiny.

Neskoré prevzatie slova *žad* dosvedčujú konečne dva zjavy konzonantické, a to jeho *ž* a *g* v odvodenine *žadiga*. Keby toto slovo nebolo bývalo vo východnej slovenčine prevzaté, čakali by sme formu *zad* (*zadiga*), t. j. toto *d* by sa bolo zmenilo v *z* tak ako každé *d* v tomto nárečí, ako je v *zedo* s pôvodným významom. Hláska *ž* v systéme slovenskom je iste tiež neskorého pôvodu. V slove *žadiga* dosvedčuje neskoré prevzatie spoluhláska *g*, ktorá by sa bola v XIII. stol. zmenila v *h*.

Slovom výrazy *žad*, *žadiga* nijako nedosvedčujú existenciu dispalatalizácie *ě > a* vo východnej slovenčine; je to len lexikálne požičanie, neskoré a ako sme videli aj stredoslovenské.

Ďalšie slová *cali* a jeho odvodeniny, *calovac*, *cazic* a *šari* sú asi polonizmy, hoci slovenčina v takýchto polohách pozná zmenu *e > a* (na pr. *žalúdok* a p.). *Boutelje*, *Zwei Gemermundarten*, str. 16, v *cali* vykladá *a* vplyvom labiovelárneho *l*. *Šmilauer* (*Stídnice*, str. 34) uvádza zmenu *e > a* v slove *capak* (*сѣръ*); je to slovo východoslovenské, ale v poľštine ho niet. Podľa toho mohol by tu teda byť i domáci vývoj, ale muselo by sa to dosvedčiť ešte ďalším materiálom. Preto nateraz ešte pokladáme tieto slová za polonizmy. Forma *večar* za poľ. *wieczór*, by hovorila tiež za domáci vývoj, a tak aj *žaluc*, gen. *žaludzi*, *žaludek*. Lenže pre dispalatalizáciu *ě > a* nehovoria ani tieto. Prípomene si, že v západnej ruštine je známe slovo *цадуть* (*Daľ IV.*, 1268) i *цѣдуть* a v beloruštine je známa forma *цаловац* a *Karskij* (*Bělorussy II.*, 1, 204) hovorí, že sa v nej môže vidieť polonizmus. V západnej ruštine *цадуть* je iste polonizmus a nemožno povedať, že by tam bola nastala dispalatalizácia *ě > a*.

Teda tieto slová prejavily väčšiu expanzitu z poľského územia po susedných slovanských oblastiach.

⁴⁷ Srv. moje Liptov. nárečia, str. 106.

Dalšie slovo *šari* je známe nielen vo východných slovenských nárečiach, ale aj v stredných: *zbožia je ešte šaru, nemôže sa kosiť* (Liptovský Sv. Ján). Z toho vidno, že *šari* je zas len lexikálne požičanie.

Z uvedených slov ostáva teda len *cali* a jeho odvodzeniny. Toto je nepochybne taký polonizmus ako všetky ostatné tu uvedené slová.

Ostávajú ešte formy málo rozšírené. *Stieber* (LS. I., 121) uvádza z textu z Margecian *laskovich orješkoch*; že táto forma nie je domáca, ukazuje názov potoka pri Veľkých Kapušanoch v listine z r. 1214 *secus torrentem Lesko* [Lieskov(ý) > maď. *Leszkou* > *Leszkó*, *Šmilauer*, *Vodopis*, str. 261, 436]. Na východnom Slovensku je známa forma s *e*: *leskovo oreški* (Spiš. Štavník, podľa p. J. Chriпку, posl. fil., nar. v Štavníku).

Slovo *vjano* (*Czambel*, *Slovenská reč*, str. 614) je taký lexikálny polonizmus vo východnej slovenčine, ako nimi sú *miazga* (aj v spisovnom jazyku!) alebo *srvianka* (v Štrbe) v strednej slovenčine (Liptov. nárečia, str. 114).

Pri slove *jalec* odvolávať sa na ľudovú etymologiu z *bjalec* nemá významu, lebo predovšetkým ani nevieme, od koho ju *Czambel* počul.

Stieber (LS. I., 121) uvádza podľa *Czambla* názov obce *Balpatok*, maď. *Balpataka* (sabinovský okres) a myslí, že to môže byť dávny názov *Bialy Potok* s *a* < *ě* zmaďarizovaný a potom zľudovelý na *Balpatok*. Je to maličká obec (94 Slováci, 17 cigánov), ktorá sama a ani potok sa nespomínajú v starom Slovensku (*Chaloupecký*, *Staré Slovensko*, index, ani *VI. Šmilauer*, *Vodopis starého Slovenska*, str. 407, nemajú dokladu), hoci sa v tom kraji v listine Štefana V. z r. 1272 spomína desať potokov (niektoré z nich majú maďarské mená: *Ájpatak*, *Rákospatak*). *Csánki* (*Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, str. 289) uvádza *Balpataka* z r. 1441 a 1458. Podľa *S. Tótha* (*Sárosvármegye monografiája*, Budapešť 1909, I., 148, 248) táto obec je známa až z r. 1334. Etymológia *Balpataka* je neistá (maď. *bal* »ľavý«?). Mená odvodené od koreňa **běl-* sa na východnom Slovensku objavujú vo forme *Bela* (*Šmilauer*, *Vodopis*, 395, 402, 448, 450). Keď sú spojené s menom »potok«, píše sa vo forme *Bela pathaka* (ib. 396). Na východnom Slovensku, v západnom Zemplíne, spomína sa aj *Belpataka*, *Beel* r. 1337; jeho etymológia je tiež neistá a *Šmilauer* (*Vodopis*, 426) odvodzuje ho buď z maď. *Belpataka* alebo zo slovan. *Běl*, ale k slovanskému koreňu kladie otazník.

Slovom: z dokladu *Balpataka* usudzovať o dispalatalizácii *ě* > *a* je odvážne.

V historických dokladoch niet teda príkladu na dispalatalizáciu. Na to upozornil už Vlad. *Šmilauer* (Bujnákov sborník, 31); ukazuje, že v Spiši sú štyri potoky označené menom *Bělá*, každý sa označuje v listinách XIII. stol. ako *Bela*, nikde niet tvaru podobného poľskému listinnému *Bala* 1283 atp. K týmto treba pripojiť ešte spomenuté už *Lesko* z r. 1214.

Z tohoto výkladu sme videli, že vo východoslovenských nárečiach nebolo

dispalatalizácie *e* > *o*, *ě* > *a*. Príklady, ktoré máme, sú len lexikálnymi polonizmy a doklady na ne máme nielen vo východnej slovenčine, ale i v strednej. Naopak zas v príahlých poľských nárečiach sú zas slovenské lexikálne vplyvy tohoto druhu, na pr. *belko* m. *białko* (Rozpr. i spraw. 1884, 270).

Celý ďalší vývoj *ě* i pred predojazyčnými nepalatalnými spoluhláskami v *je* a *i* (*bieli*, *bili*, *obid* ap.) svedčí tiež, že na východnom Slovensku dispalatalizácie ako zmeny štruktúrálnej nikdy nebolo a že naopak celý vývoj šiel v shode s ostatnými slovenskými nárečiami (t. j. *je* v stredných, *i* v západných).

Pre otázku pôvodu východoslovenských nárečí je to zjav prvotriedneho významu, lebo dispalatalizácia patrí medzi zjavy pralechické (Jan *Rozwadowski*, zbior. *Gramatyka języka polskiego*. Krakov 1923, 143); týmto zjavom sa odlišuje už pračeskoslovenská oblasť od pralechickej.

Striednice za nosovky.

Pre otázku pôvodu východoslovenských nárečí je veľmi charakteristické a závažné, že tieto dialekty nemajú nosoviek *e*, *o* a že striednice za ne sú také ako na celom ostatnom slovenskom i českom jazykovom území. Tento fakt je závažný preto, že denazalizácia nosoviek je včasným zjavom; v starej češtine prvé doklady na denazalizáciu sú z rokov 1055, 1154, okolo 1131, 1160.⁴⁸ *VI. Šmilauer* (Bujnákov sborník, 29—30) pre starý Spiš nenašiel dokladu pre nosovku; píše sa *Luchka* (Lúčka) 1273, *Dubrava* (Dúbrava) 1293 ap. (pre *e* a jeho striednice niet dokladov). Pre ostatné východné Slovensko sú tiež podobné doklady: v okolí Michaloviec sa spomínajú na pr. *Zaluchka* (Zalúčka) 1337, *Yestreběluka* (Jastrabia lúka) 1337, *Zuhadubina* (Suchá dubina) 1244 transumpt 1346 > 1415 a p. (*Šmilauer*, *Vodopis*, 250, 252, 253).

Stieber (LS. II., A, 35) poukazuje, že nedostatok nosoviek vo východnej slovenčine je iste znakom nepoľským, ale že **e* sa v tomto dialekte vyvinulo preča len nie podľa československého spôsobu. Prechod **ě* v *a*, *ja* a **ě* v *e* — teda podľa kvantity — nenašiel v žiadnom českom či slovenskom dialekte. Zato poľský rozvoj **e* (ak ide o ústnu hodnotu) — hovorí *Stieber* — pripomína veľmi východoslovenský.

Fakt, že vo východoslovenských dialektach **ě* prešlo v *a*, *ja* a **ě* v *e* (čiasťočne v *a*), je v shode s vývojom **e* (= *ĕ*) v iných slovenských dialektach, ako som ho naznačil v Liptovských nárečiach (161 n.).

I tu — ako v stredoslovenských a západoslovenských dialektach — musel ísť vývoj cez *ä*, ktoré sa potom v niektorých dialektach rozvinulo smerom k *a* (*ja*) alebo k *e*. Dokazujú to pre východoslovenské dialekty znovu i doklady sossbierané *Zd. Stiebrom* (LS. III., 142, 149): *pamätka*, *robä* a i.

Ukázal som na príkladoch z Liptova (Lipt. nář., 151 n.), že fonetická

⁴⁸ *Gebauer*, H. ml. jaz. č. I., 104, 111. — *E. Smetánka*, ČMFL. II., 2. — *O. Hujer*, Čsl. vlastivěda III., 16.

realizácia fonematu *ä* nie je všade rovnaká, že to býva vokál zadnejší, skoro *a* (*ä*), alebo niekde vokál prednejší, skoro *e* (*ä*). Hláska *ä* so svojimi artikuláčnými obmenami nebola, zdá sa, zpočiatku zvláštnym fonématom, fungovala len ako kombinatný variant fonematu *a*. Vo zvláštne fonéma v stredoslovenských dialektoch sa fonologizovala iba vtedy, keď sa stratila palatalizovanosť konzontanov *m', b', v', p' (k', g')* a v niektorých dialektoch *s', z'* (či *ž, š?*).

Z fonetickej povahy hlásky *ä* pred jej fonologizovaním vyplýva, že sa mohla miesty všeobecne a miesty aspoň v určitých polohách prikloniť k *e*. Skoro v šeobecne sa tento proces previedol v krátkych slabikách vo východoslovenských dialektoch, či a s t o č n e — len po labiálnych spoluhláskach v stredoslovenských nárečiach. Inde sa foneticky mohlo prikloniť viac k *a*, ktorého bolo *ä* len kombinatným variantom. Tento proces sa previedol či a s t o č n e v stredoslovenských nárečiach v krátkych slabikách po iných spoluhláskach než labiálnych, v šeobecne v západoslovenských a českých dialektoch. V dlhých slabikách vo väčšine nárečí šiel tento vývoj k *ä* (*ia*), vo východoslovenských k *a* (*ia*), lebo tu niet dlhých hlások.

V niektorých dialektoch v krátkych slabikách ovláda *ä* a v dlhých *ä* bez ohľadu na ich predchádzajúcu spoluhlásku. Tak na pr. v Gemeri v Ratkovej: *prädü, hlädäs, tähajü, f penäzoch, mäso, blädä, bojä sä, väžu, väc* atď. (Fr. Pastrnek, Sl. Pohl. 1893, 552). Podobný je stav aj inde v Gemeri, na pr. v Krokave: *prädžü, tähajü, pamät, usädlje* neutr., ale aj *vednü, najvetšä* plur. fem., *chvälä, tešä, väžu* atď. (ib.).

V nárečí v Revúcej (Gemeri) je dnes: *predü, do redu, kure, zvjare, zabled'el, klete, jehne, teškeja* (ťažké), *d'ite, te* (ak. ta), *d'ekujem, d'etelina, prase, sednül, d'eset, zašeli* (začali), *jezik* a pod., v dlhých slabikách je *a* (ib. 551). Tieto gemerské pomery sú pri našom východoslovenskom probléme zvlášť výmluvné.

Celkove z tohoto všetkého vidíme, že dnešné slovenské striednice za psl. *ę* sú výslednicami dlhšieho vývoja a že ich pôvodný základ, na ktorom sa tento vývoj dial, po celej oblasti slovenskej je rovnaký.

Zaujímavé je, že ako do slovenčiny prechádzaly poľské slová s nosovkou, tak zas do poľských susedných nárečí prešli zo slovenčiny denazalizované formy, na pr. *hledat*, Spraw. IV., 356, *miesiärz, miesopustnik*, Spraw. V., 377, *masärz*, Spraw. IV., 358 a pod.

Dĺženie *e, *ě, *o.

I Stieber (LS. I., 102—3, 120, II., 35 n.) i N. van Wijk (Slavia X., 687) vidia poľský znak v dĺžení *e, *ě, *o pred znelou spoluhláskou a pred *r, l, l', m, n, ň* a j.

Z poľštiny dĺženie *e, *ě, *o v uvedených polohách je zjav dobre známy, ale nie je to proces špecificky poľský. Po zániku slabých jerov (pred XI. stol.) nastalo predĺženie *e, *ě, *o v býv. predchádzajúcej slabike i v iných jazykoch

slovanských, a to aj pred neznelými, ako to novšie ukázala H. Koneczna v svojej prednáške na II. medzinárodnom sjazde slovanských filologov vo Varšave »W zdłużenie zastępcze«. 49 Pravda, dnešný stav v západoslovanských jazykoch, v ukrajinčine a juhoslovanských jazykoch nie je rovnaký, je však skoro isté, že tento zákon pôsobil vo všetkých západoslovanských jazykoch a teda aj na celej československej oblasti, a porušil sa len neskoršie analogiami podľa nepriamych pádov, kde predĺženia nebolo. 50

O kvantitatívnych pomeroch v češtine a slovenčine súdilo sa doteraz väčšinou len podľa stavu v spisovných jazykoch. Zo štúdií Vondrákových a najmä Trávníčkových 51 o čl. kvantite vysvitá, že sa týmto úzkym hľadiskom často nemôžu poznať pravé pomery a že prizeraním na stav v starej češtine a v dnešných dialektoch zákony československej kvantity vyzerajú celkom inakšie. Toto štúdium na širšom územnom a historickom podklade a zreteľ na ostatné slovanské jazyky objasňuje i pôvod stavu vo východoslovenských nárečiach a vyplýva z neho, že uvedené dĺženie vo východoslovenských nárečiach nemožno považovať za »polonizmus«.

Pre náš problém charakteristické sú doklady: juhočes. *bíb* (běh), morav.-čes. *blád, brád*, juhočes. *smrád*, sloven. a juhočes. *hnoj* proti čes. *hnáj*, sloven. *chvoj* — čes. *chváj*, sloven. *voz* — *vôz, vúz, dol* — *dül, dom* — *düm*, čes. *bol* — sloven. *ból, šel* — *šiel, šél, bor* — *bär, boh* — *bôh, büh, moj* — *môj, mäj, on* — sloven. dial. *ôn*, juhočes. *nebuť se* — *neboť se* v čes. i sloven. spis.; sloven., juhočes. a polen. *loj* — čes. spis. *láj* a pod. (Fr. Trávníček, Listy fil. 1921, 104 n., O. Hujer, Čsl. vlastivěda III., 17, V. Vondrák, Vergl. slav. Gram. I², 324 n.).

Novší proces, t. j. vyrovnávanie podľa nepriamych pádov, je známy práve aj z východoslovenských nárečí, hoci ešte nepokročil tak ďaleko ako v ostatných nárečiach. Tak na pr. Zd. Stieber (I. c.) uvádza doklady *buť* i *boť, roj* (Czambel má bez lokalizovania i *ruj*); srv. stredoslovenské *roj* i *rôj*. Viac dokladov na toto kolísanie donáša van Wijk (Slavia 9, 14). Z Brutoviec a Arnutoviec Zd. Stieber (LS. I., 95, 103) uvádza len *koň, vos, voľ, on*.

Stieber (LS. I., 108) sám si je vedomý tohoto procesu, keď o pomeroch na Spiši píše: »Jednak z nom. sing. rzeczowników i zaimków, mających w przypadkach zależnych *o*, ludność usuwa *u* świadomie, zastępując je krótkiem *o*«. A ešte ďalej podotýka, že v zbytku Spiša (t. j. mimo levočských hôr, juho-východného územia od Spiš. Podhradia, doliny Hornádu) krátke *o* za **o* sa šíri čím ďalej tým viac.

Tvarov *s o* je, zdá sa, ešte viac, než ich uvádza Zd. Stieber; aspoň J. Štolc, 52

49 Vid' Księga referatów. Sekcja I., 56—60.

50 Srv. V. Vondrák, Vergl. slav. Gram. I², 324 n.

51 Vid' na pr. Fr. Trávníček, De la quantité entchèque. RESL. I., 204 n.; Ke kvantitě mužských kmenů na -o-, -jo- a -u- v češtině. L. fil. 42, 1921, str. 104 n.

52 »Bratislava« VIII., 1934, 108.

ktorý šiel po stopách Stiebrových štúdií v Spiši, ukázal, že Stiebrove údaje sú často nepresné. Práve pri tomto zjave Zd. *Stieber* uvádza *χura. puizem* (str. 108) z piatich spišských obcí, kým J. *Štolc* sa presvedčil vlastným skúmaním, že tam je *hora, pujdzem*.

Pri tvaroch s *o* predpokladat' azda len novší vplyv literárneho jazyka, nakoľko v ňom v tých prípadoch *o* vôbec je, bolo by vari nemožné; vo východnom nárečí sa zjavne prevádza systémová zmena, t. j. analogické vyrovnávanie podľa nepriamych pádov, ktoré vo veľkej miere zasiahlo iné slovenské a české dialekty.

b — g.

O spoluhláske *b* vo východoslovenských nárečiach myslí *Stieber* (LS. II., 39), že možno, že sa sem dostala celkom neskoro. Formy s *g*, myslí *Stieber*, môžu byť požičané z poľštiny, ale — píše *Stieber* — možno v nich vidieť aj zbytok dávneho stavu; *Stieber* uvádza *grip, głupi, gaće, gacek, virgac, zgripac, żgritac, ściglik, niezgrabni, gagac*, výraz *aż* vo *mhe gegło*.

Z týchto slov väčšina je známa i na stredoslovenskom území: *grip, gate, virgať, niezgrabni, gágat, gegnúť (geglo)* a je tu ešte viac slov s *g* (srv. moje Liptovské náreči a, str. 213—214, *Pastrnek, Beiträge*, str. 143).

Slov s *g* na východnom Slovensku je, pravda, o veľa viac, ale všetky slová, v ktorých sa vyskytuje vo východnej i strednej slovenčine a tak aj v západnej slovenčine a na priľahlom moravskom území (*Gebauer, Hist. mluv. j. č. I., 456 n., Suchý, Der Dialekt der Marchebene in Ungarn 12, 70*), majú povahu slov prevzatých alebo slov onomatopoických (*gágat* a pod.).

Prejímame alebo tvorenie slov s *g*, ako sme už spomenuli, neodporuje slovenskému fonologickému systému, lebo slovenský fonemický inventár má fonéma *g* (český systém ho nemá). Pravda, slovenčina si *g* znovu nadobudla až neskôršie. Kedy sa to stalo, nateraz bez podrobnejšieho štúdia nemožno s určitou povedať, rozhodne však po XIII. stol.

Už vyššie bolo spomenuté, aké poučenie vyplýva z toho, že slovo *pabrodka* má *b*.

Vl. *Šmilauer* (Bujnákov sborník, 31, srov. aj v Listoch fil. 60, 129, 145 n.) tiež ukázal na dokladoch z listín, že zmena *g > γ > b* sa previedla i na východoslovenskom území.

Ako sme videli, podobný proces sa odohral i v rusínskych (ukrajinských) nárečiach, z ktorých mnohé sú dodnes odolné proti vníkaní *g* do systému spoluhlások.

Východoslovenské *g* má tú istú funkciu ako *b* v podhalských nárečiach. Slov s *b* je v podhalských nárečiach veľké množstvo: *bájnica, brom* (zriedka), *bruby, hawiedzie miéso, hóra, byrba* (slov. hřba), *hybač* (hybaj), *kobut, obyda, pohiniać się* (pohýňať sa), *przybławek, zabubić, hala* (hoľa), *huby, nobańice*

a i.⁵³ A bolo by ich možno z rôznych dialektických slovníčkov uviesť ešte viac. Slovom zmena *g > γ > b* na východnom Slovensku sa previedla a *g* je tam novšie ako aj v ostatnej slovenčine.

ř — r.

Že poľský element na východnom Slovensku nebol nikdy v prevahe, svedčí i to, že tu niet *ř*. Nie je to zjav podružného významu. Vieme síce, že v niektorých poľských osamotených ostrovoch na Slovensku je len *r*,⁵⁴ lebo vplyv slovenský tu bol silný, a to najmä v najnovších časoch. V kompaktnejšom území v Spiši a v Orave sa však *ř* (*rž, rš*) zachovalo dodnes.

Charakteristické je, že v rusínskom dialekte Osturňa (severný Spiš), kde poľský vplyv bol veľmi silný, poľský element vniesol do neho i fonéma *ř* (*Vira, ib. 103*).

Ťažko sa dá myslieť, že keby pôvodné obyvateľstvo východného Slovenska bolo bývalo poľské, nebolo by si zachovalo *ř*. Ťažko si je to myslieť aj preto, že je to kompaktné územie a že na Slovensku nebolo spisovného jazyka slovenského (bez *ř*), ktorý by bol mohol pôsobiť na odstránenie *ř*, naopak čeština, ktorá bola spisovným jazykom na celom Slovensku dlhé stáročia, mohla by bola pôsobiť na konzervovanie *ř* na východnom Slovensku.

V najstarších listinných pamiatkach po *ř* na východnom Slovensku niet ani najmenej stopy. V najstaršej slovenskej písomnej pamiatke, ktorá je z východného Slovenska, zo Spišskej kapitule, z rokov 1477—1480, píše sa *rž* (pravda, aj v prípade *sestrzy*). Pôvodca tohoto textu však nepísal tu *rž* vplyvom poľským, ale českým (pisár-kňaz mal české vzdelanie; českých prvkov v jeho texte — kázni — je viac). Fr. *Pastrnek* (Sborn. fil. VII., 111) srovnaním dokladov so staročeským stavom ukázal, že pôvodca tohoto textu vôbec *ř* nevyuslovoval (preto napísal aj *sestrzy*!).

ř, ě.

Charakteristickým znakom východoslovenských nárečí je diftongická realizácia *ř, ě*. Tento proces nie je však úplne shodný s poľským rozvojom. N. *van Wijk*⁵⁵ ukázal, že vo východnej slovenčine sú dva druhy diftongizácie a že medzi oboma procesmi niet priamej súvislosti: starší proces prejavuje kontinuitu s poľštinou, mladší je samostatný východoslovenský a patrí do novej doby.

⁵³ Srv. Bronisław *Dembowski*, Słownik gwary podhalskiej. Spraw. V., 341 n. — Wład. *Kosiński*, Rozpr. 1884, 269 n.

⁵⁴ *Vira* z poľskej osady vo východnom Liptove, z Tepličky, uvádza *rž*. Sborn. Mat. Slov. VIII., 103.

⁵⁵ Die älteren und jüngeren *ř, ě* im Ostslowakischen. ZfslPh. 7, 1930, 362—372.

Príznačné je pri tom, že *r, l* sa diftongizovali, t. j. sprievodný vokál pri *r, l*, pozorovateľný pri experimentálno-fonetickom štúdiu i dnes, prenikal niekde silnejšie, niekde slabšie v plnú hlásku v mnohých prípadoch aj v starej češtine, najmä v XII. a XIII. stol.⁵⁶ (v novej češ. je pri *r* po *č, ž*, pri *l* tam, kde pôvodný vokalický element bol zadopatrový; v slovenčine je tiež: *čierny* a p.).

V dnešných českých dialektoch diftongizácia *r, l* — v tom širšom merítku — je tiež známa, a to, i keď ani nespomínáme nárečie opavské, lašské a valašské, býva t. zv. svarabhaktický vokál v nárečí podkrkonošskom, kladskom, juhozápadočeskom a moravskočeskom.⁵⁷

Tieto české dialekty sú perifernými nárečiami českými a preto dobre pochopíme ich odlišný vývoj pri tomto a aj pri iných zjavoch než v dialektoch centrálnych.

V slovenských dialektoch stredných a západných iste sa pri *r, l* v starších časoch tiež objavoval svarabhaktický vokál ako v starej češtine [srv. v Liptove *Verbíche* 1297, 1248 z transsumptu z r. 1276 a p., *Hluboka* 1244 pri Súči (severné záp. Slovensko) a p.; doklady by bolo treba sossbierať a ukázať, kde asi je maďarský vliv pri písaní v listinách a kde domáca výslovnosť]. Časom aj v západných a stredných nárečiach bolo iste kolísanie, ktoré sa potom vyrovnalo v prospech *r, l*. Vo východnom nárečí, nárečí perifernom, vyrovnanie šlo druhým smerom a sprievodný vokál sa upevnil, rozšíril a ovládol. Je možné, že sa tu prejavila podpora poľských kolonistov a obchodníkov, prichádzajúcich sem v XIII. stol. (i neskôr), teda asi v časoch, keď na českom a iste aj na slovenskom území bolo kolísanie medzi *r, l* a *r, l* s vokálom miesty určitej alebo skôr neurčitej kvality. Fakt však, že vo východnej slovenčine sú dve vrstvy tejto zmeny, ukazuje, že poľská podpora vývoja *r, l* v diftong nebola rozhodujúca, ale že východné nárečia mali od počiatku väčší samostatný sklon k diftongizácii *r, l* než ostatné slovenské nárečia. Pri okrajovej polohe týchto nárečí je to srozumiteľné a v zásade obdobné týmže zjavom v okrajových nárečiach českých.

Väčší-menší sklon k diftongizácii nebol len na západoslovenskej oblasti, ale aj v juhoslovenskej⁵⁸ (ruské pomery tu nespomínajme). Pravda, súvislosť týchto dvoch oblastí je len v povahe *r, l*, inak týmito zjavmi obe oblasti ne-súvisia.

⁵⁶ Gebauer, Hist. mluv. jaz. čes. I., 288—300, O. Hujer, Čsl. vlastivěda III. Jazyk, str. 27.

⁵⁷ Fr. Trávníček, O českém jazyce, str. 15, 17, 30.

⁵⁸ Fr. Ramovš, Razvoj skupin *r + ə* in *ə + r* v slovenskem jeziku. JF. II., 40—49. K. H. Meyer, Untersuchungen zur Čakavština der Insel Krk (Veglia) 1928, passim. A. Belić, Дијалекти источне и јужне Србије. Beograd 1905, 106 n. A. Mazon, Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale. Paris 1923, 18—19. Ljub. Miletič, Die Rhodopemundarten der bulgarischen Sprache. Wien 1912, 199, 204, 206, Südslavische Dialektstudien. Das Ostbulgarische. Wien 1903, 165, 187 a iné. Srv. aj V. Vondrák, Vergl. slav. Gram. I., 2, 182.

Možno, že k výkladom týchto zjavov donesie ešte nejaké príspevky štruktúralne štúdiom. Foneticky sú úplne jasné (J. Chlumský, Pokus o měření českých zvuků v řeči souvislé. Praha 1912, 39; jasné sú každému, kto pracoval v experiment. fonetike).

c a z za t a d.

O asibilátach *c, z* za stredoslovenské *t, d* mysleli Pastrnek (Beiträge, 204), Polívka (Listy fil. 34, 22—23), Czambel (Sloven. reč 30) a N. van Wijk (Slavia IX., 1—2), že je to zjav poľský; naproti tomu Fr. Trávníček (Přísp. k děj. 96) považoval ich za zjav domáci, lebo asibiláty *c a z* v starších dobách byly rozšírené o veľa viac než dnes; vyskytovaly sa v Čechách i na Morave, kde sú dnes po nich len maličké stopy (odkazuje na Kašíka LF. XLI., 337 n. a Th. Vodičku, ČMM., XX., 1896, 8—9). Trávníček dôkaz — nepíšuc o ňom — doplnil Zd. Stieber (LS. I., 112). Stieber celkom správne poukazuje na to, že v strednej slovenčine *t a d* sú veľmi mäkké a vyvodzuje z toho ďalej, že v jednom území (väčšine stredoslovenského) tie zvuky sa zachovaly dodnes, v iných prešli v *č, ž*, ktoré potom prevážne stvrdly, zachovávajú sa v dávnom znení len v niekoľkých dedinách (srv. o tomto Stieber, LS. II., 40).

V svojej monografii liptovských nárečí (Lipt. nár. 79—81) som skúmal svoju výslovnosť spoluhlások *t a d* a našiel som, že pri mojom *t a d* je dotyk veľmi úzky; záver napredku pri mojom *t* ukazuje na príbuznosť s *c*; s tým sa shoduje aj sluchový dojem môjho *t*, pozorujeme totiž pri ňom ľahkú asibiláciu. Ešte zreteľnejšie to vidno pri mojom *d*; tu je dotyk napredku veľmi slabý a podobá sa tak úplne *z*. Historický doklad mocnej asibilácie stredoslovenského *t* uvádzam v Lipt. nár. z r. 1426 v miestnom názve »Kratina«, zaznačenom v listine, vydanvej Nem. Lupčou, ako *Craczyna*. V Nem. Lupči dodnes sa vyslovuje *t i d*.

Z tejto fonetickej realizácie foném *t a d* vyplýva, že pre eliminovanie *t, d* zo systému spoluhláskových foném byly veľmi prajné podmienky. Eliminácia sa skutočne previedla, a to, pravda, nielen na východnom, ale i na veľkej časti západného Slovenska⁵⁹ a aj v oblastiach českých dialektov. Je to teda zjav domáci. Vidíme zas, ako periferné dialekty slovenské, západné a východné, prejavujú samostatné fonematické preskupenia, určené fonetickou povahou pôvodne všeslovenských foném *t, d*.

Zd. Stieber (LS. II., 40) súdi, že niekedy *c, z < t, d* znely *č, ž*, ako v poľštine. Foneticky je možné, že *t, d* znely skoro ako *č, ž*; tento dojem mal B. Hála, keď skúmal výslovnosť *t* u prof. Chorváta a pozoroval, že u neho počul

⁵⁹ V. Vážný, Príspevky k štúdiu nárečí západného Slovenska. SbMSL. III., 142.

niekedy miesto *t* zvuk podobný zmäknému *c* (Základy spisovné výslovnosti slovenské. Praha 1929, 3).⁶⁰

Z toho, čo sme videli pri mojej výslovnosti a čo pozoroval Hála pri výslovnosti Chorvátovej, nasleduje, že fonémata *t*, *d'* mohli mať fonetické varianty, ktoré sa podľa krajov blížily konzonantom *c* a *z* alebo *č*, *ž*; miesty sa k nim tak priblížily, že s nimi splynuly. *c* a *z* sa dnes rozprestierajú na väčšej časti slovenského územia, *č*, *ž* len na malých ostrovoch na východnom Slovensku.

Pozrime sa, aké bývajú záznamy listín.

VI. Šmilauer (Bujnákov sborník, 32) uvádza zo Spiša doklad »Fluvius Cyba« (pripomínané r. 1155, prepis z r. 1295, 1318), ale etymologiu z *Tichá považuje za neistú. Potok *Lodzina* sa píše v listinách z XIII. stol. ako *Logina* (1295), *Lagena* (1296, transsumpt z r. 1297), *Logyna* (1255, transsumpt 1295 > 1318), *Logina* (1253, tr. 1280 > 1282. Šmilauer, Vodopis, 198—199, 397). Šmilauer podotýka, že nepoznávame, aké bolo slovanské znenie tohoto mena v XIII. storočí, pretože maďarské *gy* reflektuje síce slovenské *dz* (*dž*; srv. *Prievidza* — *Privigy*, *Zdudza* — *Izbugya* atp.), ale práve tak aj slovenské *d'*. Uviedol ešte *Teplicza* z r. 1354, *Teplicska* z r. 1457; tvarov, ako je pol. *Czepline* 1399, nenašiel.

Z ostatného východoslovenského územia možno uviesť ešte aspoň tieto doklady zo Šmilaurovho Vodopisu starého Slovenska:

Často sa spomína *Delna* (**Dělná*) v orig. z r. 1272 a z r. 1285 (aj v transsumpte z r. 1346; Vodopis 224, 222—223).

Neteča sa píše: *Charnaneteche* 1335/1357 a tiež tam *Neteche* (Vodopis 238), *Churnanatacha* (v listine z r. 1301, dochovanej v transsumpte z r. 1371 > 1414; Vodopis 247), *Nececha* z r. 1266 (Vodopis 237).

Lutina sa píše: *Lytuna* 1296 (Vodopis 216) s variantom v inom vydaní *Lytbyne*; *Lytighe* 1288 (Vodopis 217), *Litene* 1288 (ib.), potom aj *Luchonya* 1248 v trans. 1320 (trans. 1288 > 1349) s variantom v inom vydaní *Litona* (Vodopis 216).

Trsteník sa píše: *Triztynyk* s variantom *Triztinik* v listine z r. 1299, to isté r. 1311 (Vodopis 225—226).

Beňatinská voda sa píše: *Benetyna* 1337 (Vodopis 256) s variantom v inom vydaní *Bercina*, *Benetyna* 1397 (Vodopis 431).

Vojnatina sa píše: *Waynatyna* 1284 (dochované v transsumpte z r. 1413 > 1773; Vodopis 257).

Sitina (> maď. *Szetena* > *Szetna*): *Zechna* 1286 (trans. 1364) s variantom *Zetbna* 1286 (miesto 1276), 1292 (z trans. 1364 a 1334; Vodopis 256—9); *Zechena* 1214 (trans. 1334) s variantmi v inom vydaní *Zecheva*, *Szeche*, *Szechena*, *Bozecheva* (Vodopis 259).

Luboňský potok: *Lubicyn* 1287 (dodatky 1289) s variantom *Lubetyň*;

⁶⁰ K tomu podotýka, že s tým súhlasí tvrdenie sl. Dr. Ž. Gašparikovej, že sa vraj obyvateľom okolitých krajov zdá výslovnosť martinská (t. j. v Turč. Sv. Martine a okolí) príliš mäkká (30).

Lubethyn 1302 (Vodopis 215), aj *Krobetin* 1290 (trans. 1356), *Lubetin* 1323, *Lubotin* 1288 (Vodopis 214—215), *Lubetyň* 1322 (Vodopis 451).

Svetica: *Zwetyce* 1286 (trans. 1364), *Zuetice* 1286 (miesto 1276), *Zenethniche*, *Zenethnice* 1287, *Zwetiche* 1292 (trans. 1366), *Zueciche* v trans. z r. 1292; etymológia je neznáma, asi ako čes. *Světice*, pol. *Świecie* > *Schwetzw* (Vodopis 434, 258—9).

Teplá, potok, sa píše v kronike uhorsko-poľskej (najstaršie rukopisy zo XIV. a XV. stol.) *Cepla*; v domácich listinách sa píše *Toplo* 1261 (*Chaloupecký*, Staré Slovensko, str. 106, pozn. 413).

Podľa týchto dokladov máme teda *c* (*č*?) za *t* v názvoch: *Nececha* (Neteča) 1266, *Luchonya* (Lutina) z r. 1248 v transsumpte z r. 1320, *Bercina* (Benetina) z r. 1337, *Zechna* (Sitina, maď. *Szetna*) z r. 1286 v trans. z r. 1364, *Zechena* 1214 (tr. 1334) a v iných vydaniach *Zecheva*, *Szeche*, *Szechena*, *Bozecheva*; *Lubicyn* (Lubotin) 1287, *Zueciche* (= Svetice) z r. 1292 a doklad od poľského autora *Cepla* z XIII. stol. (rkp. XIV. a XV. st.).

Z toho v domácich origináloch alebo v transsumptoch vzniklých v XIII. stol. sú: *Nececha* 1266, *Lubicyn* 1287 a *Zueciche* 1292.

Ostatné doklady sú zo XIV. stol., hoci písanie v transsumptoch v niektorom prípade možno siaha do XIII. stol., ale to je neisté.

Písanie *s t* v XIII. a ešte aj v XIV. stol. má úplnú prevahu. Možno, že najmä v dokladoch z transsumptov zo XIV. stol. možno vidieť len grafické zachovávanie staršieho stavu.

Podobné doklady ako z východného Slovenska máme aj z českého územia, a to jeden doklad je už z 12. stol. Tak na Morave sa r. 1131 spomínajú *Cesici* (Těsice; Codex diplomaticus 1, 12), r. 1302 *Czessiz* (Emlerove registá 2, 824), r. 1261 *Czieschikow potok* (Těšíkův potok, ib. 123), r. 1375 *de Czezechyycz* (Těšetice), *Majeczim* (Mojetín; ČMM. 20, 8) a podobne zo XIV. stol. V Čechách miestne mená s asibilátou sa píše tiež v XIII. stol., najmä v druhej polovici a viac v XIV. stol.: r. 1291 *ville Muczinin* (Regesta 2, 1198) v kraji pražskom; v listine z r. 1238—1241 *Cichovic* (Tichovice; Regesta 2, 1219), r. 1334 *Sczeczim* (Štětín; Regesta 4, 4), vlastné meno *Miztidruch* i *Mizcedru* r. 1237 a pod. (*Kašík*, L. fil. 41, 340, 341.)

Najstaršie a početné doklady zo staročeských literárnych pamiatok máme v Alx H. (= zlomok Jindřichohradecký z 30. alebo 40. rokov XIV. stol.); v leg. o Katarine (asi pol. XIV. stor.) máme tiež svedectvá na asibiláciu (*Spina*, Die alttöche. Katharinenlegende. Praha 1913, XXVIII n.); v iných pamiatkach ich je tiež dosť, a to ešte v XV. stol., potom sa strácajú.⁶¹ Zo XVI. stol. je Blahoslavovo svedectvo o asibilácii v moravskom nárečí pri Ivančiciach (Gramatika česká, dokonč. 1571, str. 274), kde jej dnes už niet (*Pastrnek*, AfsIph. 12, 209).

⁶¹ J. Gebauer, Hist. mluv. jaz. čes. I., 388 n., 404, Fr. Pastrnek, AfsIph. 12, 208 n. O. Hujer, Čsl. vlastivěda III., 36.

Ojedinelý doklad z XII. stol. nemôže ešte svedčiť o prevedenej asibilácii *t* (*d'*); je to skôr len odraz asibilovanej výslovnosti fonématu *t*. Častejšia a podľa toho i skutočná už asibilácia *t*, *d'* v *c*, *z* (či *č*, *ž*?) je dosvedčená až k polovici XIII. stol. a preniká najmä v XIV. storočí.

Toto je celkovo v shode s tým, na čo poukazujú doklady z východného Slovenska.

Tu podľa zriedkavých prípadov *c* za *t* (= *t'*) popri častom *t* v listinách možno vari usudzovať, že sa asibilácia zosilňovala asi od polovice XIII. storočia, ale pravdepodobne nie na celom území odrazu a že sa ešte v polovici XIII. stol. vo vedomí hovoriacich asibilované *t*, *d'* — aspoň na väčšine územia — asociovaly s fonémami *t*, *d'*, a nie ešte s *č*, *ž* (či *c*, *z*?), ktoré, pravda, konzonantický systém slovenský tiež mal (*pšeniča*, *meža* či *pšenic'a*, *mez'a* a pod.).

Začiatkom XIV. storočia splnutie s *č*, *ž* (či *c*, *z*?) miesty už pravdepodobne nastalo; poukazovali by na to už početnejšie príklady z transsumptov z prvej polovice XIV. stol. V tomto prípade písanie *t*, *d* v tomto storočí by sme museli považovať za grafické konzervovanie alebo možno i za maďarské znenie. Ku koncu XIV. stol. na celom československom území sa tratia mäkkostná korelácia *a č* a *ž* prechádzajú v *c* a *z*. V kázni z r. 1477—1480 je *c*, *dz* i *t*, *d* za stredoslov. *t*, *d'* (*Pastrnek*, Sb. fil. VII., 111—112). Toto miešanie *c*, *dz* s *t*, *d* je ešte aj v neskorších časoch, na pr. v listine zo Spiša z r. 1575 (I. *Kniezsa*, Zabytki jazyka slowackiego. SO. XII., 178—180).

Pravda, toto sú väčšinou len dohady viac-menej pravdepodobné. Fonetická realizácia stredoslovenského *t* a *d'*, ako sme ju opísali vyššie, nevyklucuje možnosť zmeny *t*, *d'* v *c*, *z* i v neskorších časoch, a to, ako sme pri opise môjho *t*, *d'* videli, i bez prostredníctva *č*, *ž* ako fonématu. Je pravdepodobné, že sú tu geografické rozdiely; ukazuje na to fakt, že v dnešných východoslovenských dialektoch je väčšinou síce *c*, *z*, ale v niektorých krajoch aj *č*, *ž*. Konečne na to poukazuje i stav v západoslovenských dialektoch, kde býva *t*, *d'* (na pr. Ivánka pri Dunaji, Farná a v holičskom nárečí) a *c*, *z* v Moravskej doline a v trnavskom nárečí (pred *e* za **e* a **b*, **b* ostáva tvrdé *d*, *t*);⁶² v nárečí Moravskej doliny a v južnej časti holičského okresu je na pr.: *dzítá*, *dzítata*, *dzeci*, *cichý* atp. Asibiláty *c*, *z* sú i na severnom západoslovenskom území okolo Žiliny, Rajca a i. Zo západného Slovenska máme doklady na asibiláciu z r. 1457: *jindze*, 1462: *zaplacil* a pod. (Žilinská kniha).

Vidíme teda paralelný vývoj na okrajových oblastiach slovenských a v nárečiach českých.

A. Kašík (l. c.) ukázal, že tento proces v starej češtine je domáci a že príčiny jeho nemožno hľadať v cudzích vlivoch, ale v jazyku samom (345).

Na domáci vývoj poukazuje okrem toho i chronologia asibilácie v poľštine.

V poľštine prvé doklady na označovanie afrikát *č*, *dž* sú už z XII. stol., a

⁶² *Vázný*, Sb. M. Sl. III., 60, 69—70, 142.

to dva razy *Bartozęge* (Bartodzieje) 1153, *sgimir* (Zdzimir) 1178, *Bugiwoy* (Budziwoj) 1198 a potom r. 1204 v trebnickom privilegii stojí *brochocino*, *Cocan* (= *Chocian*), *Braces* (= *Braciesz*) a pod. Bula z r. 1136 píše ešte výlučne *t*, *d*.

Neskoršie doklady na *č*, *dž* je o mnoho viac: *Woicech* 1218, *Racibor*, *Marcinus* 1220, *Svescecha* 1221, *Prudochin* 1222, *Vircisir* 1228, *Racimici*, *Ciuocici*, *Buziuog* (*Radzimici*, *Dziwocicy*, *Budziwoj*) 1228. Písanie *t*, *d* na označenie *č*, *dž* je čím ďalej tým redšie, ale tento spôsob písania pretrval do konca XIV. stol., ba najde sa zriedka i v stol. XV., pravda, ako ortografická obyčaj, neodpovedajúca živej výslovnosti.⁶³

Na základe uvedených dokladov súdi J. *Rozwadowski*,⁶⁴ že spalatalizované *t*, *d* (a *č*) prešli v poľštine v afrikáty *č*, *ž* (a *č*) v druhej pol. XII. stol. alebo ku koncu tohoto storočia. J. *Baudouin de Courtenay*⁶⁵ kládol túto zmenu do konca XII. a začiatkov XIII. stol., ale jeho materiál nebol taký úplný ako *Rozwadowského*, takže dnes sa prijíma názor, že sa proces ten previedol na konci XII. stol. (*Szober*, *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa 1931, 219, 204).

K r. 1136 podľa *Rozwadowského* kontinuácie prapoľských *t*, *d* (a *č*) ešte nezneli vprave *č*, *dž* (a *č*), ale už mali znenie prechodné *č*, *dž* (a *č*).

Z porovnania poľských pomerov s československými vysvitá, že je tu chronologický rozdiel; v poľštine sa totiž asibilácia previedla prv než na území československom. Z toho nasleduje, že východoslovenský stav je domáci, samostatný zjav.

Na chronologický rozdiel medzi poľskou a východoslovenskou asibiláciou ukazuje i stav v niektorých karpatoruských dialektoch na východnom Slovensku. *Ivan Paňkevič* (Говір села Валашковець бувшої земплинської жупи на Закарпатті. Зап. Наук. Товар. ім. Шевченка, XCIX, 1930, 337—357, separ. 27—28) uvádza, že v karpatoruskom nárečí Valaškoviec, osamelej, pastierskej dediny pod Vihorlátom (Zemplín), dávne *i* palatalizuje *d*, *t*, *n*, *l*; zjav tento pokladá Paňkevič za vliv slovenský a myslí, že dorzálna artikulácia *d*, *t* pochodí z časov, keď ony ešte neprešli v afrikáty. Slovakizmov je tam ešte viac. Tento Paňkevičov objav má pre otázku chronologie východoslovenskej asibilácie veľký význam. Kolonizácia Podkarpatskej Rusi je pomerne neskorá (A. *Petrov*, Древнейшія грамоты по истории карпаторусской церкви и иерархии, Praha 1930, str. 1 n.: О началѣ Карпатской Руси). Pre Zemplín sú doklady o ruských kolonistoch až z 2. pol. XIII. stor. (ib. 69); hornaté kraje boli osídlené najmä v XVI.—XVIII. stor. Meno obce Valaškoviec ukazuje na pôvod počas valaskej kolonizácie; *Kadlec*, Valaši 228, hovorí, že Marmarošská

⁶³ J. *Łoś*, Gramatyka polska I. Głosownia historyczna. Lwów—Warszawa—Kraków 1922, 157—158.

⁶⁴ MPKJ. 4, 478 a T. *Benni*, J. *Łoś*, K. *Nitsch*, J. *Rozwadowski*, H. *Ułaszyn*, Gramatyka języka polskiego. Kraków 1923, 179.

⁶⁵ O drevne polskom jazykie, 48—53.

stolica sotva bola kolonizovaná Valachmi pred 14. stor., a Zemplín je odtiaľto ešte hodne na západ. To znamená, že vtedy, keď karpatoruský element sa stretol so slovenským, východná slovenčina — možno nie všade — mala ešte *š*, *ž*, ktoré sa v karpatoruských dialektoch zachovalo dodnes.

Účasť poľských kolonistov v krajoch, kde ich bolo viac, mohla byť len v tom, že procesu asibilácie na východnom Slovensku napomohli. O ich rušivom zásahu do systému však nemôže byť reči.

Asibilácia — v rôznom stupni — je, pravda, známa nielen na poľskom a čsl. území, ale aj na lužickom, veľkoruskom, ba dialekticky aj na srbochorvátskom (V. Vondrák, *Vergl. I.*², 344).

š, ž.

Charakteristickým znakom východoslovenských nárečí sú palatalizované konzonanty *š*, *ž* (*žima*, *šeno*, *šviňa*, *žem* ...).

Zd. Stieber (LS. I., 123) ich identifikuje s poľskými *ś*, *ź* a poznamenáva, že českí jazykospytci ich nepokladajú za poľské znaky, lebo v XII.—XIII. (až konca XIV. stol.) existovali aj v starej češtine. Toto ponímanie Stieber považuje za nesprávne, lebo pre starú češtinu predpokladá len zmäknuté *s'*, *z'*, zdedené z praslovančiny, nie však stredojazyčné *ś*, *ź*, ktoré sa vyvinulo v poľštine.

K tomuto treba najšprvu poznamenať, že vo východoslovenských nárečiach sú známe nielen *š* a *ž*, ale aj *s'*, *z'* a už aj *ś*, *ź* v tej istej funkcii ako *š*, *ž*.⁶⁶

Fonetická rozdielnosť medzi *š*, *ž* a *s'*, *z'* je jasná a istá, štruktúrne však oba tieto druhy sykaviek majú tú istú funkciu a sú len trochu odlišnými fonetickými variantmi týchže foném. Z tohoto vyplýva, že staročeské *s'*, *z'* (či aj *ś*, *ź*?) v systéme hlások mali rovnakú funkciu ako dnešné poľské, lašské a východoslovenské *ś*, *ź* (i *s'*, *z'*).

V starej češtine zrušila sa slabičná mäkkosť v XIV. stol. a tým sa eliminovaly z českého spoluhláskového systému aj *s'*, *z'*. Strata slabičnej mäkkosti neprejavila sa však na celom českom území rovnakou silou. Pozostatky po nej dlhšie ostali v periférnych nárečiach: v doudlebskom nárečí pri labiálach (srovnaj *pjivo*, *vjino*, *trejčila*, *krmjila*, *holoubjata*) a dodnes sa dosť dobre drží v inom českom periférnom nárečí — v lašskom; tu je aj *ś*, *ź*, ba na časti lašského územia i *v'*, *b'*, *p'*, *m'*.

Podobný stav máme aj na Slovensku. Aj tu bývala slabičná mäkkosť na celom území, ale na väčšine slovenského územia sa stratila ako v nárečiach českých. Upomienky na ňu žijú dodnes aj v stredoslovenských nárečiach vo

⁶⁶ Joz. Štolc, »Bratislava« VIII., 109—110. V. Vážný, *Nárečí slovenská*. Čsl. vlastivěda III., 302 n. Zd. Stieber, LS. II. A, 40. M. Maleckí i K. Nitsch, *Atlas jazykowy polskiego Podkarpacia II.*, 1934, 31, 35, uvádzajú *s'*, *z'* z Oravy a z okolia Čadce. K. Nitsch, *Dialekty języka polskiego w zbior. Gram. z', s' z pol. dialektów* neuvádza.

formách ako: *Porubän — Porubhen, stavät — staveš, zemän — zemen, ukázat ukjázat — ukážat — ukezat, sä — sa (*sę), pšenicä — pšenica, mežä — meža, jāsträp — jastrap* a pod. Všade tu bývaly palatalizované spoluhlásky *b'*, *v'*, *m'*, *k'*, *r'*, *c'*, *z'* a p.⁶⁷

Vo východoslovenských nárečiach slabičná mäkkosť sa zachovala, ale len s veľmi malým zatažením; má len štyri dvojice: *ň — n, ľ — l, š (s') — s, ž (z') — z*; je to teda už veľmi malý zlomok. V niektorých miestach vých. Slovenska, keď sa stráca *ň* a *ľ*, stráca sa obyčajne aj *š (s')* a *ž (z')*; zo Spiša je doteraz známa len jedna obec — Teplička (Spiš) — kde je *s'*, *z'*, ale niet *ň*, *ľ*.⁶⁸ a niet teda ani mäkkostnej korelácie, hoci je *s'*, *z'*.⁶⁹

Tieto pomery sú v západnom Spiši, teda na periférii východného Slovenska, a to je tiež charakteristické a dôležité pre metodické posúdenie problému východoslovenského *š*, *ž (s', z')*.

Totíž východná slovenská oblasť jazyková je periférnym územím slovenským a v takýchto krajoch, odľahlých od oblastného jadra, často býva vývoj samostatný, ide napred alebo sa konzervuje, prosto preto, že expanzia z centra, kým prišla na okraj územia, sa oslabila. V tom je príčina stôp mäkkostnej korelácie v českých okrajových nárečiach pri labiálach, a aj zachovanie tejto korelácie, hoci nie v starých rozmeroch, v iných okrajových českých nárečiach, v lašských. Na poľskom jazykovom území máme doklady na tento zjav na pr. v zachovaní pohyblivého prízvuku v kašubských nárečiach — teda na severnom okrajovom území poľského jazyka, alebo opačne na samostatný ďalší vývoj je príklad v oslabení mäkkostnej korelácie i v kašubských nárečiach. Na južnej časti poľského územia je takýto periférny zjav v archaizme podhalskom.⁷⁰ Z ostatných území slovanských jazykov dalo by sa uviesť veľa podobných prípadov (z ukrajinciny na pr. zjavy v podkarpatoruských nárečiach, z juhoslovenských dialektických oblastí a p.). Je to metodický poznatok celkom jasný, viac ráz už overený lingvisticko-geografickým štúdiom nárečí.

Je to úplná náhoda, že sa na východnom Slovensku udržaly práve *ś*, *ź (s', z')*, ako je náhodou, že na južnom českom území sa dlhšie než inde zachovali palatalizované labiály, ktoré sa potom rozložily na tvrdú labiálu + *i (j)*.

Czambel (*Slovenská reč*, 199) spomína, že na východnom Slovensku počut ešte aj mäkké *b'*, *p'*, *m'*, *v'*, *k'*, *r'*. Nevieme, kde všade sa ozaj zachovali; podľa Czamblových textov a Stiebrových štúdií nie sú všeobecne známe. To len potvrdzuje náš výklad o vývoji na okrajovom území a dosvedčuje znovu i to, že zachovanie konzonantov *ś*, *ź (s', z')* nemôžeme inak vysvetľovať

⁶⁷ Srv. moje *Liptov. nárečia*, 145 n., 165.

⁶⁸ Vážný, Čsl. Vlastivěda III., 303.

⁶⁹ Vid' k tomu R. Jakobson, *К характеристике евразийского языкового союза*. Paríž 1931, 17 n.

⁷⁰ Archaizmus podhalský znamená zachovanie praslovenského pomeru *y* k *i*; po *š*, *ž*, *č*, *ř*, *c*, *z* je na Podhalí vždy *i*, kým v literárnom jazyku a v dialektoch znie tu *y (šiba, zito, cisty, při, xlopci, menci)* (Maleckí, *Archaizm podhalański*. Kraków 1928).

než ako udržanie staršieho stavu, ktorý voľakedy objímal celé československé jazykové územie — a o tomto niet sporu.

Podľa našich poznámok o kolonizácii, o obchodných stykoch a o iných historických okolnostiach na východnom Slovensku je možné, že na zachovanie spoluhlások *ś, ź* (*s', z'*) mohol mať vliv väčší alebo aj menší počet poľských kolonistov, ako zas na území poľskom mohla mať vliv na zachovanie t. zv. archaizmu podhalského blízkost slovenského elementu a jeho styky so zakarpatským (na sever od Karpat) obyvateľstvom.

Miesty na východnom Slovensku *ś, ź* artikulačne sa sblížili so *š, ž* a splynuly s nimi. Je to ďalší fonetický a s ním i fonologický vývoj, t. j. úplná strata ešte i toho zbytku mäkkostnej korelácie. Netreba tu predpokladať vliv nemecký alebo maďarský, ako to urobil Zd. Stieber, lebo je to len vývoj opačný, ako keď sa *ś, ź* v iných dialektoch sblížili s hláskami *s, z* a s nimi splynuly. Fonetická povaha *ś, ź* dávala sama možnosť prikloniť sa alebo k *s — z* alebo k *š — ž*. Tento zjav je známy aj na pr. z ruských dialektov; tak v niektorých dialektoch okolo Pskova splynuly *ś, ź, ě* so *ś, ź, é* a javí sa to už v pamiatkach zo XIV. stol.⁷¹ Napokon nie je to zjav neznámy ani v poľských nárečiach.⁷² Ba o jablonkovskom pomiešaní *ś ź ě ź* so *š ž ě ž* hovorí Nitsch, že tu je možno vliv slovenský (Dial. jez. pol. 424).

Kvantita a prízvuk.

Vo východoslovenských nárečiach niet kvantitatívnej korelácie a preto by sa mohlo zdať, že tento fakt môže byť dokladom poľského pôvodu východoslovenských nárečí. Lenže poľština sama mala kvantitatívne rozdiely; ešte v pamiatkach XIV.—XV. storočia sa dlhé slabiky označujú dosť často zdvojeným písaním samohlások (*aa, ee, oo, uu . . .*) a Jakub Parkoszowic v polovici XV. stol. chcel urobiť stálu ortografickú zásadu a písať *aa, oo* a p.⁷³ Preto tento dôvod pri otázke pôvodu nárečí východoslovenských hneď odpadá. Zd. Stieber, LS. I. A, 119—120, podotýka, že tento znak sblízuje tieto dialekty s poľštinou a maloruštinou, tu však a aj nižšie (str. 130) nedostatok dlhých samohlások uvádza medzi poľskými znakmi východoslovenských nárečí.

Prízvuk vo viac než dvojslabičných slovách je na druhej slabike od konca. Zd. Stieber (LS. I. A, 119) myslel, že je to alebo domáci zjav alebo že prešiel z Poľska na Slovensko; uvádza ho sám medzi poľskými znakmi východnej slovenčiny. Fr. Trávníček (Přísp. k děj. čes. jaz. 96—98) ukázal podrobne, že prízvuk na predposlednej slabike v československej oblasti jazykovej je domáci

⁷¹ Karinskij, Jazyk Pskova i jeho oblasti v XV. věkě, str. 78 a i. Durnovo, Opyt dial. karty. 1915, str. 37 a 38.

⁷² K. Nitsch, zbior. Gramatyka języka polskiego. Kraków 1923, 447. M. Rudnicki, Mięszanie szeregów *s, z, c, 3* (*dz*), *ś, ź, ě, ź* (*dź*), oraz *ś, ź, é, ź* (*dź*) w języku literackim. Język polski XIII. 2, 45 n.

⁷³ J. Rozwadowski, zbior. Gramatyka języka polskiego, Krakow 1923, 76.

zjav (vedľajší prízvuk sa stal silnejším ako hlavný prízvuk), upozornil na prízvuk na prvej slabike v kašubštine a v podhalských nárečiach. V ostatnom čase B. Havránek (Čsl. vlastivěda III. Jazyk, str. 115) k tomu podotýka, že rovnakým právom by sme mohli vidieť v prízvuku na predposlednej slabike staršiu vývojovú etapu československého jednomiestneho prízvuku, z ktorej vznikol teprv jednomiestny prízvuk na prvej slabike, a pokladá to pre archaistický ráz lašských nárečí i pre iné zjavy v archaistických okrajových českých nárečiach aspoň za pravdepodobné.

Havránkov predpoklad je dosť smelý, a jeho dôvod, že tento prízvuk je v archaickom nárečí lašskom, by sa podopieral i tým, že i na Slovensku je vždy prízvuk na predposlednej slabike práve v tých nárečiach, v ktorých majú tiež archaické znaky, ako na pr. slabá mäkkostná korelácia. Proti tomu však hovorí štruktúrny vzťah medzi kvantitou a prízvukom, čo je zjav dosvedčený a známy.⁷⁴ R. Jakobson⁷⁵ vyslovil mienku, že prízvuk na predposlednej slabike je pravdepodobne v súvislosti so stratou kvantitatívnych rozdielov. V shode s tým aj pre našu dialektickú oblasť je charakteristické, že prízvuk na predposlednej slabike a strata kvantitatívnych rozdielov majú rovnaké geografické rozšírenie. Západné hranice oboch týchto zjavov východoslovenských idú po území Liptova na západ od Východnej, a obe sa kryjú.⁷⁶ Chronologia stabilizovania prízvuku robí ťažkosti, ale spomínaný vzťah medzi kvantitou a prízvukom by ukazoval, že ustálenie prízvuku na penultime a strata kvantity spadajú asi do rovnakej doby, teda pravdepodobne do XVI. stol., a tým prízvuk na penultime sotva by sme mohli považovať za staršiu vývojovú etapu.⁷⁷

Zaujímavý je pre východoslovenské pomery stav v stredoslovenských nárečiach. Tu je funkčná kvantita, lenže nie je tak zaťažaná ako na pr. v západoslovenských a českých nárečiach. Stredoslovenské nárečia poznajú totiž t. zv. kvantitatívnu disimiláciu, t. j. zákon, že dve dlhé samohlásky (a diftongy) nemôžu za sebou nasledovať, na pr. *sedliacki, bjeli, krásni* proti *pekní* a p., *kúpa* (3. pl.), *ráča* a p. proti *nosia* a p., *trávníček* proti *zápsloven.* a čes. *trávníček* atď. Tým sa počet dlhých slabík v stredoslovenských nárečiach hodne redukuje.

Tento zjav je, zdá sa, v štruktúrnom vzťahu so zvýšenou melodiou či prízvukom na predposlednej slabike v tých istých stredoslovenských nárečiach.

Či je tu prízvuk alebo len zvýšená melodia, nie je doteraz rozhodnuté. Skúmali som túto otázku v laboratoriu pre experimentálnu fonetiku prof. J. Chlum-

⁷⁴ N. Trubetzkoy, ZfslPh. I., 1925, 303—304. R. Jakobson, Základy českého verše. Praha 1926, 28—32. Srv. aj Fr. Trávníček, Příspěvky k nauce o českém přízvuku. Brno 1924, 44—45.

⁷⁵ R. Jakobson, Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves. Travaux du cercle linguistique de Prague. Praha 1929, str. 55—56.

⁷⁶ Srv. moje Liptov. nárečia, 97.

⁷⁷ K otázke, kedy a ako vznikol prízvuk na prvej slabike vid' u Trávníčka, Příspěvky k nauce o českém přízvuku. Brno 1924, 39—50.

ského v Prahe a výsledky som podal v Liptovských nárečiach, str. 94—96. Tam píšem, že podľa diagramu zápisu vety (*ruki boskávam*), sa zdá, že skutočne v slove *boskávam* na predposlednej slabike je sila trochu väčšia ako na tretej slabike od konca; vidíme to z toho, že sa melodia samohlásky *á* udržuje na rovnakej note, kým v slabike *bo-* melodia má tendenciu klesavú. Podľa toho bol by prízvuk na slabike *-ká-*. Ale rozhodnutie tejto otázky nech som na neskoršie po dôkladnom preštudovaní sluchom i prostriedkami experimentálnymi. Zjav tento pozorovali aj iní a niektorí ho považovali za prízvuk, druhí za zvýšenú melodiou (o tom vid' moje Liptov. nárečia, 91—94).

Nech sa otázka rozhodne akokoľvek, či sa tam najde prízvuk alebo len zvýšená melodia, je preca len veľmi pravdepodobné, že existuje štruktúrny vzťah medzi týmto zjavom a kvantitatívnou disimiláciou v stredoslovenských nárečiach.

Podľa toho pri pomeroch kvantitatívnych a prízvukových máme na Slovensku tri oblastné zóny: západnú s neporušenou kvantitou a s prízvukom na prvej slabike slova, strednú s redukovaným počtom dlhých slabík a so zvýšenou melodiou alebo možno prízvukom (azda fakultatívnym) na penultime, a východnú so stratou kvantity a prízvukom na penultime. Západná a východná zóna predstavuje teda dva protikladné typy, medzi ktorými stredná zóna je typom prechodným.

Niet pochybnosti, že stredoslovenský typ je domáci, a práve táto okolnosť popri iných, uvedených najmä u *Trávníčka* (vid' vyššie), podopiera názor, že i východoslovenské pomery kvantitatívne a prízvukové sú domácimi zjavmi. Podpora poľská nie je však pri nich vylúčená.

Celkové porovnanie hláskového systému východoslovenského s poľským.

Synchronicky fonematický inventár poľský a východoslovenský sa značne odlišujú. Systém samohlások vo východnej slovenčine je trojuholníkový

	<i>a</i>	
<i>e</i>		<i>o</i>
<i>i</i>		<i>u</i>

teda taký ako v západoslovenských nárečiach, v českých dialektoch a v mnohých dialektoch stredoslovenských. Pravda, dnešný systém stredoslovenský a systém spisovnej slovenčiny

<i>ä</i>	<i>a</i>
<i>e</i>	<i>o</i>
<i>i</i>	<i>u</i>

je mladšieho pôvodu a vznikol fonologizovaním bývalého kombinátorného variantu fonématu *a*, t. j. *ä*.⁷⁸

⁷⁸ Srv. Liptovské nárečia, 165.

Dôležité je, že hláska *a* na východnom Slovensku nikde nepodlieha zúženiu. Zúženie (pochýlenie) hlásky *a* je v poľskom jazyku zjav všeobecný a v staršej literatúre poľskej sa aj označoval.⁷⁹ Zúženie v poľštine nastalo ešte pri samohláskach *e*, *o* a *y*; v češtine a v západnej a východnej slovenčine je tiež známe zúženie dlhých *ě* a *o*, ale toto je trochu inej povahy ako zúženie v poľštine.⁸⁰

Zo zmien, ktoré sa vykonali na území východoslovenskom ako na celej slovenskej a československej oblasti vôbec — nie však v poľštine, treba uviesť splynutie *y* s *i*. Začiatky tohoto procesu v starej češtine sú v druhej polovici XIV. stol. a priebehom XV. a XVI. stol. vyvíja sa dnešná výslovnosť.⁸¹

Poľské dialekty, pravda, tiež poznajú splynutie *y* s *i*, ale tento zjav je známy v severných poľských dialektoch, nie však v južných, so slovenskými susediacich, kde sa naopak *y* so svojimi rôznymi fonetickými obmenami dobre drží.⁸² Ale i v niektorých severných dialektoch býva váhanie medzi *y* a *i*, čo samo ukazuje, že chronológia tohoto procesu v severných poľských dialektoch a v dialektoch v oblasti československej nie je identická.

Splynutím *y* s *i* vo východnej slovenčine nemohly prirodzene nastať ani bohaté procesy, aké sa prejavili v historických časoch v poľštine.⁸³

Priberme si k tomu ešte denazalizáciu nosoviek a fakt, že vo východoslovenských nárečiach nebolo dispalatalizácie *ě* a *e*, a je nám jasné, že celý vývoj východoslovenských samohlások je shodný s vývojom na ostatnom slovenskom i českom území. I obraz spoluhlások východoslovenských nárečí je iný než v poľštine. Tieto nárečia nemajú predovšetkým fonématu *ř*, naopak zas poľština nemá *h*. Na väčšine východoslovenského územia niet okrem *ś*, *ź* (*ś'*, *ź'*) ani palatalizovaných spoluhlások, kým v poľštine sa starý systém dobre drží.⁸⁴

Vo východoslovenských nárečiach niet »mazurzenia«, t. j. výslovnosti *ś*, *ź*, *ć*, *ź* ako *s*, *z*, *c*, *z*. Zjav tento zaujíma veľkú južnú časť poľského jazykového územia — Mazowsze, Malopoľsku a časť Sliezska, a výslovnosť *ś*, *ź*, *ć*, *ź* ako *s*, *z*, *c*, *z* mohla podľa M. *Mateckého* (PF. XV., 2, 228) nastúpiť najvčasnejšie po X. a azda možno po XI. stoločí, podľa W. *Taszyckého* (PF. XV., 2, 422) »mazurzenia« niet ešte v prvej polovici XV. stol. v súdnych knihách mazowieckých a malopoľských. Rozdiel medzi *Mateckým* a *Taszyckým* je v tom, že *Taszycki* hľadá tento zjav v uvedených pamiatkach a *Matecki* poukazuje na súvislosť tohoto javu s inými jazykovými procesmi poľskými, a najmä s dispalatalizáciou, a podľa toho určuje chronológiu; nejaká štruktúrna súvislosť pravdaže tu ako i pri iných zjavoch v jazyku musí byť, a tým by *Mateckého* približná chronológia dostávala oporu. Začiatočným štádiom tejto zmeny podľa *Mateckého* (230) bola výslovnosť *ś*, *z*, *ć*, *ź*, t. j. ako konzontanov *d* asno-

⁷⁹ J. *Rozwadowski*, zbior. Gram. jez. pol., 1923, 76.

⁸⁰ J. *Rozwadowski* ib. K. *Nitsch*, Dial. jez. pol., 428 n.

⁸¹ O. *Hujer*, Jazyk. Čsl. vlastivěda III., 49.

⁸² K. *Nitsch*, Dialekty języka polskiego (v zbior. Gram.), 428.

⁸³ O nich J. *Rozwadowski*, zbior. Gramatyka języka polskiego. Krakov 1923, str. 167 a n.

⁸⁴ J. *Rozwadowski*, l. c. 179.

vých, čo znamená, že dnešná forma mazurzenia, ako iste správne podotýka *Małecki*, je pomerne mladšieho pôvodu, a preto — píše ďalej *M.* — niet sa čo čudovať, že mazurzenie do jazyka literárneho — ako nový znak — nevošlo, najmä keď iná kultúrna oblasť Poľska (Veľkopoľsko) vlastnosti tej nikdy nepoznala. Tým sa vysvetlí, prečo *Taszycki* v súdnych knihách mazowieckých a malopoľských z polovice XV. stol. tohoto zjavu nenašiel.

Je isté, že dnešná výslednica »mazurzenia« nevznikla odrazu, ale že sa v dávnejších časoch, možno niekedy v XI.—XII. stol. prejavila určitá tendencia výslovnosti *ś, ź, ć, ż* a že táto sa potom rozvila. Preto, keby niekto chcel východnú slovenčinu pokladať od pôvodu za nárečie poľské, musel by počítať i s týmto zjavom, lebo je to charakteristický znak juhopoľského konzonantizmu; jeho životnosť by si bola možno vymohla expanzitu i na tento východoslovenský úsek. Zástanca poľského pôvodu východoslovenského nárečia by mohol namietnuť, že slovakizovaním východného Slovenska sa mazurzenie eliminovalo, ale my máme v západnom Liptove obec Šošov, ktorá má »mazurzenie« síce trochu iného druhu, t. j. *s', z', c', ż', ś, z, c, ż, ś, ź, ć, ż*, ale je veľmi pravdepodobné, že bola založená po XV. stol. obyvateľstvom poľským. Súžitie so Slovákmi síce porušilo pôvodné »mazurzenie«, ale preca len stopy tu ostaly.⁸⁵ Pri tom Šošov je obec naskrze odrezaná od poľského územia jazykového.

Nejestvovaniu »mazurzenia« na východoslovenskom území nemožno prirodzene pričítať váhu základnú, ale v celkovej súhre zjavov iste nie je celkom bez významu, a to najmä keď si uvedomíme veľkú životnosť »mazurzenia« v južnej časti Poľska.

Záver.

Z týchto výkladov pozorujeme, že celý vývoj východoslovenských nárečí dial sa shodne s vývojom v ostatných slovenských a vôbec československých nárečiach a že najmä zmeny, ktoré sa previedly na ostatnom československom jazykovom území do konca XIII. stol., sú i vo východoslovenských nárečiach, a naopak zmeny, ktoré sa do konca XIII. stol. osobitne previedly v poľštine, nie sú vo východnej slovenčine. Vo východnej slovenčine máme ojedinelé zjavy, ktoré sa zmenily po XIII. stol. na ostatnej väčšine československej oblasti (na pr. strata slabičnej mäkkosti) a nezmenily sa v poľštine, alebo zas sa vyvinuly len v poľštine (na pr. kvantita, prízvuk). Možné je, že na vývoj zjavov, ktorými sa východná slovenčina naoko shoduje s poľštinou, pôsobili poľskí kolonisti, obchodníci, o ktorých príchode na východné Slovensko máme dáta len od XIII. stol., a konečne príslušnosť 13 spišských miest poľskému kráľovi a pod., ale, ako sme videli, nie je to vždy isté. V každom prípade už fakt, že na východnom Slovensku niet ani jedného systémového zjavu, ktorý sa previedol v poľštine do XIII. stol. a nepreviedol v čsl. oblasti, svedčí veľmi zreteľne

⁸⁵ O tom viď moje Liptovské nárečia, 73—74.

o tom, že o slovenskom pôvode východoslovenských nárečí nemôže byť pochybností.

Pre procesy, ktoré sa vykonaly v poľštine pred XIII. stol., ako najmä vývoj *tort, tolt, tert, telt* a dispalatalizácia **ż, *e*, máme síce vo východnej slovenčine niekoľko dokladov; tieto však nie sú systémové, ale len lexikálne, a lexikálne prevzaté prvky nikdy neurčujú pôvod nejakej jazykovej alebo dialektickej oblasti.

Na vývoj zjavov vykonaných pred XIII. stol. poľština ani nemohla mať vlivu, pretože ju od východoslovenského územia delilo široké pásmo hôr a lesov. Severná hranica zaľudnených krajov východného Slovenska bola o mnoho južnejšie než dnes.⁸⁶ Hýbanie z južnejších častí do severných je živé najmä v XIII. stololetí. Vtedy sa začínajú objavovať na Slovensku i poľskí kolonisti.⁸⁷ Fakt, že sa chytro poslovenčili, nasvedčuje tomu, že to nebola základná vrstva obyvateľstva; ich sociálna podriadenosť — aspoň vo väčšine — poslovenčovaci proces urýchlila. Proces ten išiel tým ľahšie, že jazykové rozdiely medzi poľskou a československou jazykovou oblasťou boli vtedy ešte menšie než dnes. Jedným z dôvodov, že poľskí kolonisti vo východoslovenských osadách neboli vo väčšine, môže byť i ten, že v osadách založených neskôršie len Poliakmi, ktorých je i na strednom Slovensku niekoľko, poľský jazyk prejavil veľkú odolnosť a dodnes sa dobre drží. Ba poľský jazyk sa zachováva i na takom mieste, kde poľské obyvateľstvo tvorí asi polovicu osadníctva a slovenské druhú polovicu; je to na pr. na Lúžnej v juhozápadnom Liptove;⁸⁸ osada táto je izolovaná v horách, s poľskou oblasťou nemá žiadneho kontaktu; okresným mestom, kam obyvateľstvo chodí na trhy a do úradov, je mesto slovenské — Ružomberok, polovica obyvateľstva tejto osady je slovenská, a preca poľská polovica (*Małecki* uvádza $\frac{2}{3}$) si drží svoj jazyk, hoci vie hovoriť i slovensky, ale nie správne.⁸⁹ Pri tom slovenská vrstva obyvateľstva tejto obce sú t. zv. *śoltýsi*, teda vrstva sociálne vyššia a pôvodná (o tomto *Małecki*, l. c.). Prajnou okolnosťou pre zachovanie poľského jazyka Lúžnej je najmä i to, že obec je rozťahnutá asi na dĺžke 5 km (má 2207 obyvateľov; podľa sčítania r. 1921).

Preto dosť ťažko si je predstaviť, keby pomery na celom východnom Slovensku boli bývaly asi také, ako povedzme na Lúžnej, že by sa neboly vyvíjaly asi tak ako v tejto osade. Pri tom majme na ume, že poľskí kolonisti na Lúžnej sú izolovaní, kdežto na východnom Slovensku o izolovanosti v uvedenom prípade ťažko by sa dalo hovoriť. Spomeňme si i na bývalé ťažké komunikačné

⁸⁶ V. *Chaloupecký*, Staré Slovensko, mapa č. 2, o vých. Slovensku na str. 104—108.

⁸⁷ V. *Chaloupecký*, Staré Slovensko, 279—281.

⁸⁸ O jej poľskom dialekte *M. Małecki*, *Język polski* XIII., 132 n., 164 n.

⁸⁹ *M. Małecki*, *Język polski* XIII., 133, píše, že jazyk slovenský vedia tak dobre, že rodení Slováci nemôžu poznať ich neslovenský pôvod. Osobne som sa presvedčil, že tomu tak nie je a že pri týchto Lúžňanoch, keď hovoria slovensky, hneď poznať, že jazyk slovenský je u nich len jazykom naučeným.

možnosti, pri ktorých styk so stredným Slovenskom bol obmedzený a poslovenčovanie východného Slovenska, ak by sme uvedenú možnosť predpokladali, bol veľmi sťažovaný. K tomu ešte i pri rozmachu komunikácie od XIX. stol. dobre sa drží poľština v osadách roztrúsených po strednom Slovensku a ešte viac na kompaktnom území s poľským jazykom v severnom Spiši. Konečne treba pripomenúť, že úradným a vyučovacím jazykom nebola slovenčina; nemohla teda prejavovať veľkej expanzity.

Tieto okolnosti tiež dosvedčujú, že druhá možnosť, t. j. že by nárečie východoslovenské bolo svojím pôvodom poľské, vôbec neobstojí.

Spomenuli sme, že susedstvo s poľštinou a poľskí kolonisti mohli pôsobiť na vývoj niektorého javu (na pr. zachovanie *ś, ź*), ako zas opačne do susedných poľských nárečí preniklo vplyvom slovenským *-m* v 1. os. sing., možno prízvuk na prvej slabike, časté *h* a premnohé lexikálne prvky; susedstvu so slovenčinou, zdá sa, treba pričítať i periferný poľský archaizmus podhalský.

Máme konečne faktá jazykové, ktoré zasiahly pospolu celú oblasť slovenskú a susednú moravskú, susednú poľskú a prilahlú ukrajinskú; sú to na pr. spoločné javy v »sandhi«, ⁹⁰ vznik formálne složených predložiek, ⁹¹ čiastočne koncovka *ia* (*bia*) v nom. plur. životných mien (*priatel'ia* a pod.) ⁹² a iné menšie javy. Šírenie inovácií z nejakého ohniska i na susedné jazykové územie je lingvistickej geografii dobre známe, preto sa nepozastavujeme ani pri uvedených javoch. Známe je tiež, že niektoré javy sa šíria i po dvoch alebo viacerých jazykoch nesúrodých; hodne dokladov na to je na pr. v jazykoch na Balkáne. Na tieto poznatky modernej jazykovedy nesmieme zabúdať ani pri otázke pôvodu východoslovenských nárečí. Nesmieme si pri tom nevšímať ani sociálnych, politických a pod. pomerov.

Konečne je dôležité, že východoslovenské obyvateľstvo samo považuje svoj jazyk za slovenský, a to nielen dnes, ale i v minulosti; doklad toho máme už v kázni kňaza, povedanej v kostole sv. Martina v Spišskej kapitule medzi r. 1477—1480, v ktorej je viac prvkov východoslovenského nárečia. ⁹³ Tento kňaz hovorí hneď na začiatku svojej kázne: »*a tak sie wklada slowensky(m) Jazyka(m).*«

Fakt tento je dôležitý preto, lebo, aby sme sa vyjadrili slovami A. Meilleta, »la parenté de langues résulte u n i q u e m e n t (zdôrazňuje M.) de la continuité du sentiment de l'unité linguistique«. ⁹⁴

⁹⁰ Srv. K. Nisob, Polska fonetyka międzywyrazowa. MPKJ. V., 393—422 + mapa.

⁹¹ Srv. moje Liptovské nárečia, 420—423.

⁹² J. Karłowicz, Imiona zbiorowe polskie typu bracia. PF. I., 121—4, V., 148—9. Srv. i moje Liptovské nárečia, 270.

⁹³ Fr. Pastrnek, Stará jazyková památka slovenská. Sborn. fil. VII., str. 100—127. Výklad, že táto pamiatka pochádza zo Spišskej Kapituly, podám inde.

⁹⁴ A. Meillet, Linguistique historique et linguistique générale. Paris 1926, 81, vid' i str. 80. Sr. aj J. Vendryès, Le langage. Paris 1921, 340 n.

Veľmi správny je postreh N. van Wijka (Škultétyho sborník, 564), že východná slovenčina prejavuje viac shôd so západnou slovenčinou než so strednou.

Sám čím viac študujem slovenské zjavy jazykové, tým viac sa mi zdá, ako by sa stredoslovenské nárečia boli ako klin vsadily medzi západné a východné slovenské nárečia.

Pri vysvetľovaní problému juhoslovanských prvkov v strednej slovenčine v SO. XII., 156, som vyslovil názor, že jadro stredného Slovenska pred XIII. stololetím a ešte skôr pred príchodom Maďarov bolo južnejšie než dnes, že bolo v rovinatejších krajoch starého Slovenska a len neskoršie nastalo pomknutie na sever do hôr. Dosvedčuje to najmä prechod *rat-, lat-* z juhoslovanského územia do stredoslovenských nárečí a aj výskumy historické, podľa ktorých najmä severné stredné Slovensko bolo sústavne osídlené hodne neskoro — v XIII., a redšie možno v XII. stol. Obyvateľstvo, ako som ukazoval pri Liptove, ⁹⁵ prúdilo od juhu na sever.

Podľa tohoto všetkého je veľmi pravdepodobné, že západné a východné slovenské nárečia tvorily pôvodne jeden dialektický celok, ktorý roztrhlo dnešné stredné — predtým asi južné — nárečie vytlačením obyvateľstva z južnejších, rovinatejších krajov do severných, hornatých.

I v ďalšom vývoji východného nárečia máme niektoré zjavy, na pr. vývoj **ž* k *i*, časté *t, d* > *c, z*, ktorými sa toto nárečie shoduje so západnými. To znamená, že pri roztrhnutí bývalého jednotného celku týchto nárečí v každom z nich ostaly niektoré spoločné vývojové tendencie, ktoré sa i v samostatnom oddelenom živote prejavily rovnakými výslednicami.

ORIGINE DES DIALECTES DE LA SLOVAQUIE ORIENTALE.

(RÉSUMÉ.)

A partir du XIIIe siècle les nationaux polonais affluent en Slovaquie orientale. Des privilèges y sont accordés, ainsi que dans le Liptov, aux colons polonais et russes — paysans et gens du peuple en général, mais aussi membres de toutes les classes sociales, nobles et, encore plus, négociants. De l'année 1412 à 1771, treize villes du Spiš appartiennent au roi de Pologne.

Les immigrants polonais apportent leur mode de vie, leur architecture — primitive, puis artistique — et, naturellement, leur idiome. On ne saurait s'étonner que, même après qu'ils se furent assimilés, des restes de leur langue aient survécu jusqu'à ce jour parmi la population slovaque, témoignant des vives relations historiques, culturelles et sociales.

Réciproquement la population polonaise transcarpathique, composée avant tout de bergers et de cultivateurs s'est rencontrée avec les Slovaques sur les pentes des montagnes et leur a emprunté nombre de termes de la vie pastorale et agricole.

⁹⁵ Liptov. nárečia, 50—76.

Limités dans l'ensemble au vocabulaire, ces emprunts linguistiques mutuels n'affectent pas le système phonétique des dialectes en usage dans la Slovaquie orientale d'une part, au nord des Carpathes d'autre part et n'autorisent donc aucune opinion quant au principe des dits dialectes.

Or c'est précisément l'origine des dialectes de la Slovaquie orientale qui fait l'objet de la présente étude. Une origine polonaise leur a été attribuée par S. Czambel, dont J. Polívka partage la manière de voir. Plus récemment Zd. Stieber (Lud słowiański I—III) a émis l'opinion que le Spiš méridional, comme toute la Slovaquie orientale, fut habité par une population polonaise, parlant un dialecte polonais, ou qu'il y existait un dialecte intermédiaire; la première hypothèse lui paraît toutefois plus vraisemblable. En définitive, la majorité des slavistes — parmi lesquels: Fr. Pastrnek, J. Melich, N. van Wijk, Fr. Trávníček, M. Weingart, Vl. Šmilauer, V. Vážný — tiennent les dialectes de la Slovaquie orientale pour slovaques d'origine.

1° Les formes de substitution du groupe protoslave **tort-*, **tolt-* constituent un des phénomènes les plus importants, qui permettent d'élargir la question. Dans les dialectes de la Slovaquie orientale il y a prédominance absolue des formes en *trat-*, *tlat-*, celles en *trot-*, *tlot-* étant seulement isolées. Ainsi: *chlöp* à côté de *chlap*, mais toujours *chlapec*; *smrod-smrud*, mais *smrazic*; (*pan*)*mlodi* et (*paňi*)*mloda*, mais adj. *mladi*; *pabrodka-pabrudka*; *mlotek-mlutek* à côté de *mlatek*; *plokac-pletak*. L'extension géographique est assez grande pour *chlöp* et *smrod-smrud*, moindre pour les autres vocables. Dans les dialectes polonais contigus les exemples en *trat-*, *tlat-* sont encore plus nombreux, fournis par les termes slovaques de la vie pastorale et agricole.

Les doublets *mlotek-mlutek*, *pabrodka-pabrudka*, *plokac-pletak*, *smrod-smrud* montrent que les colons vinrent en Slovaquie orientale de régions différentes de la Pologne ou à des époques différentes.

2° Un deuxième phénomène, que Stieber estime polonais, est l'évolution de la nasale protoslave *ǣ*: dans les dialectes de la Slovaquie orientale, elle est représentée par *e* (en partie *a*) dans les syllabes courtes, *a* dans les syllabes longues. Il y a là pleine concordance avec les autres dialectes slovaques. En effet, d'une manière générale, la forme initiale *ǣ* tend jusqu'à maintenant vers la prononciation *e* dans l'est, *a* dans l'ouest de la Slovaquie; elle penche en partie vers *e*, en partie vers *a* dans la Slovaquie centrale. Dans le Gemer (Rátková), où subsiste un stade plus ancien, nous trouvons *ǣ* dans les syllabes courtes, *ǣ* dans les longues; ailleurs (Velká Revúca), le rapport est *e*:*ǣ* long. Toutes les formes de substitution actuelles de la nasale protoslave *ǣ* sont donc le résultat d'une assez longue évolution que, par comparaison, on reconnaît s'être effectuée sur la même base dans tout le domaine slovaque.

3° La dépalatalisation de *ě* et de *e* (c.-à-d. changement de *ě* en *ia*: *biały*, *biely*, de *e* en *o*: *čolo*, *čelo*), rangée en polonais parmi les phénomènes du lech ancien, n'existe pas dans le slovaque oriental. Quelques cas, peu nombreux, sont uniquement des emprunts lexiques (*caly*, *calovac*, etc.), comparables, quant à leur fonction, aux mutations de *e* en *ia*: *bielko* < *bialko*, dans la région dite Podhale. Les chartes n'en offrent aucun exemple — *Bela* est la seule graphie usitée aux XIIIe—XIVe siècles; *Lesko* 1214 = *Leškov-* — et l'évolution ultérieure de *ě* en *ie*, *i* (*bieli*, *bili*) témoigne que ces changements n'étaient pas structuraux.

4° N. van Wijk considère comme une marque polonaise l'allongement de *e*, *ě*, *o* devant une consonne sonore et devant *r*, *l* (*l'*), *m* et *n* (*ň*), p. ex.: *kuň*, *pujdzem*, *bub* (= *bob*), *chlib*. Mais au début le phénomène s'étendait sans doute à tout le domaine

tchécoslovaque et c'est seulement plus tard que l'égalisation s'est faite d'après les cas indirects. La preuve en est les exemples du vieux tchèque et l'état des dialectes; cf. les doublets dialectaux *chlád-chlad*, *smrād-smrad*, *dām-dom*, *bnāj-bnoj*, *bob-bôb*, *moj-môj*, etc. et, dans le slovaque oriental: *ruj-roj*, *bub-bob*, etc.

5° Si le slovaque oriental était d'origine polonaise, il y aurait lieu d'y attendre *ř*, phénomène d'une valeur essentielle. Les chartes n'en offrent pas trace, tandis que *ř* s'est conservé dans le Spiš septentrional, à population polonophone plus compacte, et a même pénétré dans le dialecte ruthène d'Osturn.

6° Le slovaque comporte la mutation de *g* en *h*. Quoique fréquent, *g* n'est pas un archaïsme; il est d'origine récente, comme partout en Slovaquie (*grib*, *gemba*, *zgegnút*, *gate*). L'*h* a une fonction identique dans les dialectes polonais voisins (*bruby*, *przyblawek*, *brom*, *bybač*, *kobut*, *horá*, etc.) et est emprunté au slovaque.

7° La diphtongaison *ř*, *l'* est caractéristique tant pour les dialectes de la Slovaquie orientale que pour le polonais. Elle se rencontrait fréquemment en vieux tchèque aux XIIe et XIIIe siècles. D'après les chartes des XIIIe et XIVe siècles, une voyelle épenthétique existait aussi dans les dialectes slovaques du centre et de l'ouest. La diphtongaison *ř*, *l'* se maintient jusqu'à maintenant dans les dialectes tchèques et moraves périphériques. Le slovaque oriental est aussi un dialecte périphérique, d'où son évolution différente. D'après les recherches de van Wijk il s'est produit en Slovaquie orientale deux sortes de diphtongaison *ř*, *l'*, l'une plus ancienne, conforme au polonais, l'autre plus récente, indigène; et, en effet, dès le commencement, on y observe une plus grande tendance à la diphtongaison que dans les autres dialectes slovaques. Peut-être la venue des colons et négociants polonais à partir du XIIIe siècle a-t-elle aidé à la première sorte.

8° Les consonnes *ś*, *ź* (*śeno*, *śviňa*, *źima*, *źem*) et leurs variantes *s'*, *z'*, qui fusionnent localement avec *ś*, *ź*, constituent une caractéristique du slovaque oriental. Ces phénomènes, ainsi que *b*, *p*, *m*, *v*, *k*, *g*, *r*, *c*, *dz* demi-mous ont — sauf *dz* — existé dans le vieux tchèque jusqu'à la fin du XIVe siècle; également dans le slovaque, où des formes telles que *zemän-zemen*, *ukäzat*, *pšenicä*, *jästräp* en sont un souvenir. *b'*, *p'*, *m'*, *v'*, *k'*, *r'* palatalisés se trouvent aussi en Slovaquie orientale.

Les consonnes palatalisées rappellent un état, plus ancien, de mollesse syllabique totale; disparu dans les dialectes du centre et de l'ouest et dans la majorité des dialectes tchèques; en Slovaquie orientale il en subsiste des vestiges, tantôt plus grands, tantôt moindres, réduits alors à *ś*, *ź*, *l'*, *ň*. Un dialecte périphérique — répétons-nous — subit une autre évolution que les dialectes centraux (en polonais, p. ex.: maintien de l'accent mobile au nord, archaïsme dit « podhalien » au sud): une innovation du centre ne réussit pas à gagner la périphérie ou, si elle y parvient, la force d'expansion en est affaiblie. Ainsi s'explique le maintien d'éléments plus anciens, dont *ś* et *ź*; il est, en outre, vraisemblable que le voisinage de la Pologne et la colonisation polonaise ont agi sur leur conservation.

9° Le remplacement de *t*, *d* du slovaque central par *c*, *dz* n'est pas davantage une marque de polonisme, malgré l'opinion de Czambel, Polívka, Pastrnek, van Wijk. Les recherches de phonétique expérimentale ont établi que la prononciation de *t*, *d* est très proche de la prononciation *c*, *dz* ou *č*, *dž*; c'est pourquoi la mutation se rencontre aussi dans les dialectes slovaques de l'ouest et les dialectes vieux tchèques. Des exemples rares en existent dans le slovaque oriental depuis la moitié du XIIIe siècle et dans les textes vieux tchèques où elle persiste au XVe, voire XVIe. En polonais le changement de *t*, *d* en *č*, *dž* était déjà réalisé au XIIe siècle. Si au XIVe *t* (*d*) est assez souvent écrit

c (*dz*) dans des chartes, on peut admettre qu'en Slovaquie et en Bohême le phénomène s'est manifesté ultérieurement et représente un changement indigène.

10° Les dialectes de la Slovaquie orientale ne connaissent pas de différences quantitatives. En polonais la perte de la quantité ne se produit que tardivement, puisque les monuments des XIVe—XVe siècles comportent encore l'indication des syllabes longues. La stabilisation de l'accent sur la pénultième paraît être associée à la perte de la quantité. La concordance parfaite des limites géographiques des deux phénomènes et le rapport structural de l'un et de l'autre autorisent à leur assigner la même époque, vraisemblablement le XVIe siècle. Dans la Slovaquie centrale le nombre des syllabes est réduit sous l'influence de la dissimilation quantitative; en conformité de quoi, semble-t-il, l'accent n'y est pas toujours sur la première syllabe, mais sur la pénultième.

11° Tout le reste du système vocalique et consonantique est purement slovaque. Dans les dialectes de l'est il n'y a pas rétrécissement du phonème *a*; l'*y* ne s'est pas maintenu; on ne relève aucun des phénomènes consonantiques anciens, notamment petit polonais, ni la « mazourisation » caractéristique, c.-à-d. la prononciation de *ś, ź, ć, ź* comme *s, z, c, 3*. L'évolution correspond à celle des autres dialectes slovaques et de la majorité des dialectes tchèques; elle est souvent parallèle à l'évolution effectuée dans la Slovaquie occidentale, les deux domaines ayant sans doute été contigus autrefois et les dialectes centraux ne s'étant interposés que dans la suite.

L'étude détaillée montre que certains éléments lexiques sont passés du polonais en slovaque et ce non seulement dans les dialectes de l'est, mais aussi dans les autres; puis, réciproquement, du slovaque en polonais. Cependant le système phonétique du slovaque oriental a évolué conjointement aux autres dialectes slovaques et, en général, tchécoslovaques. On observe notamment que les changements opérés sur le reste du territoire linguistique tchécoslovaque à la fin du XIIIe siècle existent dans les dialectes de la Slovaquie orientale; en retour, les changements particuliers survenus dans le polonais à la fin du XIIIe siècle n'ont pas atteint le slovaque oriental. Celui-ci offre des modifications isolées qui, postérieures au XIIIe siècle et communes à l'ensemble du domaine tchécoslovaque, ne se sont pas produites en polonais; mais il en présente aussi de spéciales au seul polonais. Il est possible que sur l'évolution des faits linguistiques par lesquels le slovaque oriental coïncide avec le polonais, aient agi les colons, les négociants dont il n'est fait mention qu'à partir du XIIIe siècle, et l'appartenance des treize villes du Spiš aux rois de Pologne. Cela n'est, toutefois, pas sûr. Par contre, la relation des données chronologiques est nette: immigration polonaise au XIIIe siècle, d'une part; absence de changements imputables au polonais avant cette date, d'autre part.

Il faut naturellement recourir aux expériences de la géographie linguistique pour élucider l'origine des dialectes de la Slovaquie orientale. Plusieurs phénomènes linguistiques — dont: phénomènes du sandhi, évolution de la forme des prépositions composées — ont bien atteint en même temps la totalité du territoire slovaque, le territoire morave, le territoire polonais et le territoire ukrainien contigus; mais l'extension d'une certaine innovation hors d'un certain foyer est un phénomène connu dans la géographie linguistique et c'est pourquoi il faut procéder avec une extrême réserve quand on veut poser des conclusions quant à l'origine d'un groupe de dialectes.

En définitive la réponse à la question posée dans le présent travail sera que les dialectes de la Slovaquie orientale sont d'origine slovaque.